

DİYARBAKIR İLİ - BİSMİL İLÇESİ
TÜRKMENACI KÖYÜ HALK KÜLTÜRÜNDE
MÜZİK UNSURLARI

Servet YAŞAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Müzik Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. F. Reyhan ALTINAY

Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Afyonkarahisar

Ağustos 2006

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİDİYARBAKIR İLİ - BİSMİL İLÇESİ TÜRKMENACI KÖYÜ
HALK KÜLTÜRÜNDE MÜZİK UNSURLARIServet YAŞAR
Müzik Anabilim DalıAfyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ağustos 2006

Danışman: Yrd. Doç. Dr. F. Reyhan ALTINAY

“Diyarbakır İli Bismil İlçesi Türkmenacı Köyü Halk Kültüründe Müzik Unsurları” başlıklı bu çalışma; alanda yapılan halk müziği derlemelerini, yöre kültüründe yer alan başlıca müzikli uygulamaları, bu kültüre ait yerel kavramları ve olguları içermektedir.

Köyde bulunan sözel ezgilerin zenginliği ve çeşitliliği, önceki yıllarda bu alanla ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmaması bu yönde bir araştırmanın yapılmasına ortam hazırlamıştır.

Diyarbakır İli Bismil İlçesi Türkmenacı Köyü halk kültürü hakkında, öncelikle mevcut yazılı kaynaklar ile görsel-işitsel materyaller toplanarak incelenmiş, TRT Türk Halk Müziği Repertuarı ile günümüzde yayımlanmış olan diğer notalı yayınlarda bulunan yöre ezgilerinin notalı belgeleri saptanmıştır. Diyarbakır İli Bismil İlçesi Türkmenacı Köyü’nde müzik derlemeleri gerçekleştirilerek sözlü ve çalgısal halk ezgileri, müzikli uygulamalar “alanda derleme yöntem ve teknikleri”ne uygun olarak

saptanmıştır. Alanda gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda elde edilen Halk Müziği örnekleri gerek notalı olarak gerekse yazılı metinler halinde belgelendirilmiştir.

Tez planı kapsamında yöre kültürü ve tarihçesi hakkında elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

ABSTRACTMUSIC ELEMENTS IN PEOPLE CULTURE WHICH IS SITUATED AT
TÜRKMENACI VILLAGE IN BİSMİL BOROUGH IN DİYARBAKIR CITY

Servet YAŞAR

Department of Music

Afyon Kocatepe University, The Institute of Social Sciences

August 2006

Advisor: Assist. Prof. F. Reyhan ALTINAY

The objective of the following study with the header “Music elements in people culture which is situated at Türkmenacı village in Bismil borough in Diyarbakır city” is to give explanatory information concerning compilations of folk music in this area, mainly musical applications which is local culture, native terms and facts about culture.

Before time, there is no study about verbal melody’s abundances and diversities which is situated Türkmenacı village so these elements created interest for research.

About culture of Türkmenacı village in Bismil borough in Diyarbakır city, written sources and audio-visual materials had been put together and examined, TRT Turkish Folk Music Repertoire and documents of locale melody’s musical notes had been determined on current publication. Realized of musical compilation on Türkmenacı village in Bismil borough in Diyarbakır city so verbal and instrumental melody and musical application was determined according to “compilation method and techniques

in the local area". At the end of this study, samples of Folk Music had been documented as a written text and music papers.

Within the context of thesis, about locale culture and history, derived data had been evaluated.

ÖNSÖZ

Diyarbakır ili Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan ve kültürel unsurları bakımından oldukça dikkat çekici bir ilimizdir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren halk kültürü ve halk müziği bakımından yörede bazı çalışmaların yapıldığı ve kimi yayınlarla ilin sosyo-kültürel yapısı hakkında bazı bilgiler verildiği görülmektedir. Ancak, bu coğrafyadaki kültürel unsurların derinlemesine incelenmesi ve bu incelemelerin sonuçlarının bir an evvel alanın ilgililerine sunulması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmıştır. Bilindiği gibi özellikle halk kültürü araştırmalarında, özellikle büyük kent merkezlerinden uzak yerleşim alanlarının araştırılması çoğu zaman bir öncelik taşımaktadır. Bunun gerekçesi de hızla değişen toplumsal alt yapı kurumlarının toplumsal üst yapı ile etkileşimi ve bunun kültürel unsurlar üzerindeki sonuçlarıdır.

İşte bu yüksek lisans çalışmasında, bu görüşten hareketle Güney Doğu Anadolu illerimiz içinde müzik gelenekleri bakımından bir yönüyle belirgin bir değişim yaşarken; diğer bir yönüyle kendi toplumsal yapısı içerisinde geçmişten günümüze geleneğe bağlılığı ve tutarlılığı gözlenen Diyarbakır ilinin Bismil ilçesine bağlı Türkmenacı Köyü örnek alan olarak seçilmiştir.

Bu çalışma, bütünüyle yöre müzik pratikleri ve gelenekleri bağlamında katılarak gözlem, görüşme teknikleri kullanılarak günümüz teknolojilerinden yararlanmak koşuluyla ses ve görüntü kayıtlarıyla da desteklenmiştir.

"Diyarbakır İli Bismil İlçesi Türkmenacı Köyü Halk Kültüründe Müzik Unsurları" adlı bu yüksek lisans tez çalışmamın başlangıcından itibaren danışmanım olan hocam Yrd. Doç.Dr. F.Reyhan ALTINAY'a, yüksek lisans derslerimizde ve Afyonkarahisar alan çalışmalarımızda bilgilerinden ve deneyimlerinden yararlandığım hocam Dr. Hüseyin YALTIRIK'a, Köy Muhtarı Aslan ATABAY'a, araştırma yaptığım dönemde beni evlerinde misafir eden Abdullah YAŞAR ve ailesine, kaynak kişilerle görüşme esnasında sürekli yanımda bulunan ve rehberliğimi yapan Gani YAŞAR'a, kaynak kişilerden başta Köy Dedesi Hasan BAYKUT olmak üzere Cafer AKBULUT, Selime YAŞAR, Bektaş ATABAY, Muharrem ATABAY, Ayşe ATABAY, Hüseyin KOLUMAN, Elif YAŞAR, Saide YAŞAR, Muharrem YAŞAR, Nazime YAŞAR, Cumali KAHRAMAN'a ve Türkmenacı Köyü halkına içtenlikle teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

Servet YAŞAR

Müzik Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans: 2001 Ege Üniversitesi, Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü

Lise: 1996 Karşıyaka Lisesi

İş/İstihdam:

2001-Öğretim Görevlisi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı

Yayımlar

" Afyonkarahisar Geleneksel Halk Müziği", Anadolu'nun Kilidi Afyon, Afyonkarahisar Valiliği, Afyonkarahisar, 2003, s. 418-421.

"Afyonkarahisar Geleneksel Halk Müziği Örnekleri ", Afyonkarahisar Valiliği, Nisan, 2004

"Emirdağı Geleneksel Halk Müziği Örnekleri", Afyonkarahisar Valiliği, Mayıs, 2006

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Bismil, 17 Ocak 1978 Cinsiyet: Erkek

Yabancı Dil

İngilizce

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

BAŞLIK SAYFASI	
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	vi
ÖNSÖZ	vii
ÖZGEÇMİŞ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
A. Kavramlar.....	4
A.1. Türk Halk Müziği'nde Kullanılan Başlıca Kavramlar.....	4
A.2. Türkmenacı Köyü'nden Derlenen Yerel Müzik Kavramları.....	5
B. Yöntem ve Teknikler	6

I. BÖLÜM

DİYARBAKIR BİSMİL İLÇESİ VE TÜRKMENACI KÖYÜNÜN

SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

1.1. Tarihçe	10
1.2. Türkmenacı Köyünün Sosyo-Kültürel Yapısı Hakkında Bazı Bilgiler.....	15
1.2.1. Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)	17
1.2.2. İnanç Pratikleri (Batıl, Boş İnançlar).....	19
1.2.3. Türkmenacı Köyünde Mevsimlik Ritüeller ve Bayramlar	20
1.3. Türkmenacı Köyünde Sözlü Gelenek Ürünleri	21

1.3.1.	Masallar, Halk Hikayeleri	22
1.3.2.	Halk Şiiri Örnekleri	23
1.3.3.	Atasözleri, Deyişler	25
1.3.4.	Bilmeceler, Tekerlemeler	25

II. BÖLÜM

TÜRKMENACI KÖYÜ HALK KÜLTÜRÜNDE MÜZİK UNSURLARI

2.1.	Cumhuriyet Döneminde Diyarbakır ve Yöresinde Gerçekleştirilen İlk Derlemeler.....	26
2.2.	Günümüzde Yayınlanmış Olan Diyarbakır ve Yöresine Ait Halk Ezgileri	28
2.2.1.	TRT Türk Halk Müziği Repertuarı'nda Yer Alan Ezgiler	28
2.2.2.	Diğer Notalı Yayınlarda Yer Alan Ezgiler	28
2.3.	Türkmenacı Köyü'nden Derlenen Halk Ezgileri	28
2.3.1.	Anonim Halk Müziği Ürünleri	30
2.3.1.1.	Ninniler	30
2.3.1.2.	Ağıtlar	31
2.3.1.3.	Türküler	34
2.3.1.4.	Yırlar.....	36
2.3.1.5.	Uzun Havalar.....	38
2.3.1.6.	Halaylar.....	40
2.3.2.	Aşık Yaratmaları	41
2.3.2.1.	Dûvaz-ı İmamlar	41
2.3.2.2.	Deyişler	44
2.3.2.3.	Semahlar	51

SONUÇ	55
EKLER	60
KAYNAKÇA	61

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser

B.k.z. : Bakınız

GHM : Geleneksel Halk Müziği

THM :Türk Halk Müziği

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

GİRİŞ

İnsan yaşamının ayrılmaz bir parçası olan müzik; duygu, düşünce, durum, olgu ve izlenimlerin belli bir amaç doğrultusunda, belli bir güzellik anlayışıyla birleştirilip uyumlu seslerle ifade edildiği estetik bir kavramdır. Müzik, evrensel bir kavram olup müziğin alt türleri ulusal ve yerel unsurlardan oluşabilir. Yerel müzik unsurları denince bir bölgeye ya da bir yöreye ait olan hem müzik hem de müzikle bütünleşen sözel yapı akla gelir. Ancak bu kavrama ilişkin olarak çeşitli görüşler vardır. Bunlardan birine göre:

“Müzik; hem bir sanat hem de bir bilimdir. Duygusal olarak algılanışının yanı sıra akıl ile de kavranabilir. Bu özelliği ile bireyin ve toplumun duyuş ve biliş açısından durumunu belirlediği gibi, gelişim ve değişimini de sağlayan organik bir yapıdır. Sesin en güzel şekli müzik ile dile gelir. Resim, renklerin birleşmesinden; şiir, kelimelerin kaynaşmasından nasıl oluşuyorsa; müzik de seslerin, duygu, düşünce ve heyecanımızı anlatmak üzere belli bir estetik anlayışına göre seçilip işlenmesinden oluşmaktadır.¹”

Halk kültürü ve halk bilimi kavramlarına gelince ülkemizde bu konudaki ilk yaklaşımlar, Batı ülkelerine göre yaklaşık bir yüz yıl sonra ortaya konmaya başlanmıştır.

“Batı’da 1846 yılından itibaren bir bilim dalı olarak ele alınan folklor, ülkemize 1913 yılından itibaren “halkıyyat, halk bilgisi, budun bilim” terimleriyle girmeye başlamış ve günümüze yaklaştıkça “folklor” ve “halk bilimi” terimleriyle yaygınlık kazanmıştır².”

Halk bilimi konusunda Sedat Veyis Örnek şu ifadeleri kullanmıştır

“Halk bilim; bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bir bireşime vardırmayı amaçlayan bir bilimdir.³”

¹ Ali UÇAN, Bu konuda geniş bilgi için bkz, Müzik Eğitimi (Temel Kavramlar, İlkeler, Yaklaşımlar), Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara,1994

² F.Reyhan ALTINAY, Cumhuriyet Döneminde Türk Halk Müziği (Kitaplar, Makaleler, Nota Yayınları), İzmir, 2004, s.53. (a)

³ Sedat Veyis ÖRNEK, Türk Halk Bilimi, Ankara, 1977, s.15.

Sanatın her alanında olduğu gibi müzik sanatının da alt türleri konusunda günümüzde çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bunlar arasında özellikle Türk Müziği'nin geleneksel dallarına ilişkin en son yaklaşımlardan biri de Akdoğu tarafından şöyle ifade edilir :

“Geleneksel Türk Müziği kendi içinde dünyasal ve inancaşsal kollara ayrılmaktadır. Bu kollarda kendi içinde alt kollara ayrılır. Bu alt kollardan dünyasal kolu Geleneksel Halk Müziği ve Geleneksel Sanat Müziği, inancaşsal kolunu ise Cami Müziği ve Tasavvuf Müziği (Tasavvufî Halk Müziği ve Tasavvufî Sanat Müziği) oluşturmaktadır.⁴”

İnanç bağlamında incelenen bir müzik türü olarak karşımıza çıkan “Tasavvufî Halk Müziği” konusunda, günümüzde bu alanda yapılmış en son çalışmalardan biri Dr. Hüseyin Yaltırık'a aittir. Yaltırık, Tasavvufî halk müziği konusunda şunları belirtir:

“Türk Halk Müziği ve Edebiyatı içinde özel bir yeri olan türkülerin arasında Tasavvufî halk müziğinin en yaygın ürünleri olan nefesleri, deyişleri ve semahları görürüz. Müzik folkloru açısından birbirleriyle çok yakın hatta iç içe olan bu iki türde belirleyici en önemli unsur konudur. Türkülerde la-dini konular işlenirken, nefes, deyiş ve semahlarda özellikle Türk'e has bir tasavvuf (mistik düşünce) ve inanç yolu işlenmiştir. Türkülerde profan nitelikli, daha dünyevi konular ağırlıktadır. İnsan aşkı, tabiat güzellikleri, günlük yaşayış gibi her konu işlenir. Nefes ve deyişler ise ilahi bir yöne çevrilmiştir. Bunlardaki sevgili ya Allah, ya da kutsal kişiler veya kurumlardır.⁵”

Akdoğu, çalışmasında söz ettiği Tasavvufî halk müziği türüne ilişkin olarak da şu sıralamayı verir.

“Tasavvufî Halk Müziği:

1-Genel olarak İlahi

a)nefes

b)savt

c)gülbang

2- kalenderi

⁴Onur AKDOĞU, Türk Müziğinde Türler Ve Biçimler, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova/İzmir, 1996, s.148

⁵Hüseyin YALTIRIK, Tasavvufî Türk Halk Müziği (İlahiler, Nefesler, Tatyannlar, Deyişler, Semahlar), TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s.20

3-semah

4-Ali mevlidi⁶

Yukarıda belirtilen sınıflamanın dışında pek çok kaynakta bu türe ilişkin olarak sınıflandırmalar önerilmiştir. Ancak bu çalışmada derleme yaptığımız alanda, günümüzde de yaygın olarak rastlanan halk müziği örnekleri konusunda bir sınıflandırma üzerinde durulacaktır. Buna göre Diyarbakır ili Bismil İlçesi Türkmenacı Köyü'nde günümüzde yaşamakta olan halk müziği örnekleri konusunda aşağıdaki listeyi sunmak yerinde olacaktır. Bu liste aynı zamanda, bu yüksek lisans çalışmamızın ana eksenini ve modelini de ifade etmektedir:

Diyarbakır İli – Bismil İlçesi – Türkmenacı Köyü'nden Saptanan

Türk Halk Müziği Türleri

- **Anonim Halk Müziği**

Nenniler (Delori)

Ağıtlar

Türküler

Kına Türküleri

Gelin Geçirme (Havaley) Türküleri

Düğün Türküleri

Yırlar (Serbest Ritimli – Sözlü Örnekler)

Çöp Yırı

Kıraç Yırı

Uzun Havalar

⁶ AKDOĞU, A.g.e, s.257

Halaylar

- **Âşık Halk Müziği - İnanç Bağlamında Türk Halk Müziği**

Düvaz İmamlar

Deyişler (Demeler)

Semahlar

A. Kavramlar

Bu bölümde, alan çalışması sırasında karşılaşılan yerel terimler ile bu çalışmada geçen başlıca kavramlar kısaca açıklanacaktır. Ancak çalışmamızda saptanan başlıca kavramlar iki ayrı alt grupta açıklanacaktır. Bunlardan ilki genel olarak geleneksel halk müziği kavramlarından olup diğer kavramlar tamamen çalışmanın sınırları içinde saptanmış olan yerel kavramlardan oluşmaktadır.

A.1. Türk Halk Müziği'nde Kullanılan Başlıca Kavramlar

Yukarıda belirtilen başlık altında yer alabilecek kavramların geçmişten günümüze, yöreden yöreye çok geniş bir yelpazede çeşitlilik göstermesi nedeniyle tüm kavramlara yer verilmeyeceği kuşkusuzdur. Ancak, bu çalışmada saptanan başlıca yerel kavramlara bir ön bilgi niteliği taşıyan ve yaygın olarak kullanılan 'başlıca' kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Âşık Müziği : Ozan, saz şairi, halk şâiri veya âşık diye adlandırılan halk sanatçılarının ürettiği, yaratısına adını veya mahlasını verdiği sözlü gelenek ürünlerinin, saz eşliğinde irticalen çalınıp söylenmesiyle oluşan bir müzik türüdür.

Mahlas : Ozan, saz şairi, halk şâiri veya âşık diye adlandırılan halk sanatçılarının yaratmalarının son dörtlüğünde isimlerinin yerine kullandıkları takma adlardır.

Halk Müziği : Halkın ortak duygu ve düşüncelerini aktaran doğal bir müziktir.

Deyiş : Dini-Tasavvufî olanlar hariç daha çok profan nitelikli şiirlerden oluşan ve şiirin en son dörtlüğünde şairin mahlasının geçtiği Âşık yaratmalarıdır.

Semah : Tasavvufî Halk Müziği ve Edebiyatı'na hareketinde katılmasıyla oluşan şiir-müzik-raks üçlüsünün bir arada bulunduğu türdür.

Kına Havası : Türk Halk Müziği bağlamında tören türküleri adı altında (kına geceleri vb.) incelenebilen; Anadolu'da daha çok kadınlar arasında bazen de erkekler arasında düzenlenen geleneksel toplantılarda söylenen halk ezgilerinin genel adıdır.

Ninni : Annelerin veya bakıcıların çocukları uyutmak için söyledikleri sözel ezgilerdir.

Dûvaz İmam : 12 imamın sırasıyla isimlerinin zikredildiği ve övüldüğü nefeslerdir.

A.2. Türkmenacı Köyü'nde Derlenen Yerel Müzik Kavramları :

Yır: Mani türündeki sözlerin serbest ritimli ezgilerle birlikte söylenmeleriyle oluşan, uzun hava türüne benzeyen ancak söyleniş tarzı ve kullanıldığı yer bakımından farklılıklar gösteren ezgilerdir.

Çöp yırı: Köyde yaşayan kadın ve kızların tarla işlerinde uğraşları esnasında seslendirdikleri serbest ritimli ezgilerdir.

Kıraç yırı: Köyde yaşayan erkeklerin hayvan otlatma ve harman zamanları seslendirdikleri serbest ritimli ezgilerdir.

Havaley: Gelinin kız evinden alınıp düğünün olduğu yere götürülürken kadınlar tarafından yolda söylenen ezgilere denir.

Deme: Türk halk müziği ve edebiyatında kullanılan 'deyiş'in Türkmenacı Köyü'nde kullanılan adıdır.

Nenni (Delori): Türk halk müziği ve edebiyatı'nda kullanılan 'ninni'nin Türkmenacı Köyü'nde kullanılan adıdır.

Kaide: Türk müziğinde makam, dizi v.b. kavramları ifade eden yapının Türkmenacı Köyü'ndeki adlandırılışıdır.

B. Yöntem ve Teknikler

Bu çalışma, Aralık 2000 tarihinde temelleri atılmış olan alan araştırmasını ve sonuçlarını içermektedir. Diyarbakır, Bismil ilçesi, Türkmenacı Köyü çalışmamızın evrenini oluşturmakta olup tezde alan araştırması yöntem ve tekniklerinden gözlem ve görüşme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca tez metninin oluşturulması aşamasında yazılı kaynaklar, görsel ve duysal materyallerden de yararlanılmıştır.

Bilindiği gibi "alan araştırma yöntem ve teknikleri" toplum bilimleri alanında başvuru alanı, güvenilirliği ve geçerliği daha yüksek uygulamaları içerir. Türk halk kültürü alanında, Cumhuriyetten günümüze kadar bu türden pek çok çalışmaya rastlanmış ve bu çalışmaların sonuçlarından önemli bir dağar elde edilmiştir. Günümüzde de alan araştırma yöntem ve teknikleri, özellikle halk bilimi ve halk biliminin alt inceleme alanlarından biri olan halk müziği tespitlerinde sıklıkla başvuru alanı uygulamalardandır.

Türkmenacı Köyü halk kültürü ve halk müziği unsurlarının tespitini ve değerlendirmesini içeren bu yüksek lisans tezi ile ilgili çalışma kararı almadan önce köyle ilgili ön araştırmalarda bulunuldu. Günümüze kadar bu köyle ilgili olarak yapılmış çalışmaların olup olmadığı, çalışmalar var ise bunların neler olduğu, bu çalışmaların kimler tarafından yapıldığını araştırıldı. Ayrıca, köyün kültürel geçmişi ile etnik yapısı hakkında bilgiler edinildi. Köyün halk kültürü ve halk müziği unsurlarının neler olduğu, Diyarbakır ve Bismil ilçesinden kültürel farklılıkları olup olmadığı ve bu farklılıkların neleri kapsadığını araştırıldı. Çalışmaya temel teşkil eden bu problemleri ve kısmen yanıtları saptadıktan sonra "Türkmenacı Köyü Halk Kültüründe Müzik Unsurları" adlı yüksek lisans çalışması oluşturulmaya karar verildi.

Bilindiği gibi alan araştırma yöntem ve teknikleri kapsamında kaynak ve rehber kişilerle görüşmenin önemi oldukça büyüktür. "Kaynak kişi" yerel müzik ve kültür araştırmalarında, yörenin kültürel geçmişini ve yapısını iyi bilen, bu bilgilerini sözle ya

da çeşitli müzikal performanslarla derleyiciye en öz şekliyle aktarabilen kişilerdir. Bu konuda M. Ekici kaynak kişiyi şöyle tanımlamıştır

“Halk bilgisi ürünlerini ilk defa yaratan, yeniden yaratıp nakleden, gerekli durumlarda bunların bütünü veya ana özelliklerini aktarabilen veya icra edebilen ve de derlemeciler tarafından yazılı, sözlü, ve görsel olarak kaydedilmesi için sunumunu yapabilen kişilere " kaynak kişi" adı verilir⁷”

Rehber kişiler ise derleyici ya da araştırmacıyı yöredeki kaynak kişiler ile buluşturan, derleyiciye yol gösteren kimselerdir. Halk bilim araştırmalarında kullanılan ‘görüşme’ tekniğinde bu çalışmadan yararlanılmıştır. Görüşme tekniği konusunda Ekici şunları belirtir.

“Karşılıklı görüşme" veya "Mülakat" da diyebileceğimiz bu yöntemin kullanılması durumunda derlemeci veya anlatıcı-icracı bir arada bulunur. Derlemecinin önceden hazırladığı sorular veya görüşme sırasında kendiliğinden doğan sorular, derlemeci tarafından "kaynak kişi" adı verilen anlatıcı-icracıya yöneltilir. Gerek sorulan sorular ve gerekse alınan cevaplar, ya yazılmak suretiyle ya da ses (teyp) veya ses ve görüntü (video kamera) kaydediciler kullanılarak kaydedilir⁸”

Yukarıdaki bilgilerin doğrultusunda, köyde yaşayan ve bu konuda yardım edebilecek kişilerle telefonla ön görüşme yapıldıktan sonra 21 Aralık 2000 tarihinde saat 16:00 da İzmir Adnan Menderes Hava Alanı'ndan uçakla hareket edildi. Bir gece Diyarbakır merkezde kalındıktan sonra ertesi gün 22 Aralık 2000 sabahı önce Diyarbakır'a 60 km uzaklıktaki Bismil ilçesine, oradan da Bismil ilçesine 6 km uzaklıkta bulunan Türkmenacı köyüne gidildi. Köye gidildiğinde ilk önce bir köy kahvehanesine ziyaret yapıldı ve burada köy halkıyla tanışıldı. Daha sonra köye geliş nedenleri ve yapılacak araştırmayla ilgili köy halkı bilgilendirildi. Köy halkıyla olan tanışma ve bilgilendirme safhası bitince İzmir de telefonla görüşülen ve çalışmalar esnasında yardımcı olacak kişiyle birlikte kalınacak eve gidildi. 23.12.2000 tarihinde görüşmeler rehber Gani YAŞAR ile birlikte başlandı ve ilk görüşmenin de köy muhtarı Aslan ATABAY ile yapılması uygun görüldü. Köy muhtarından köyün hane sayısı, nüfusu, okuryazarlık durumunu, şu anda köyde eğitim gören öğrenci sayısı, köyün

⁷ Metin EKİCİ, Türk Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri, Geleneksel Yayınları, Ankara, 2004, s.29

⁸ EKİCİ, A.g.e, s.70

kültürel yapısı, dini yapısı, ekonomik durumu hakkında genel bilgiler alındı. Bu genel bilgileri alındıktan sonra asıl araştırılması gereken konular hakkında bilgiler edinildi. Müzikle ilgili olarak köyde kimlerle görüşülebileceği, halk kültüründe ne gibi müzik farklılıklarının olduğu, Bunları icra edenlerin kimler olduğu, Düğün müziklerini kimlerin icra ettiği, Köyde “ağıt yakan” kişilerin olup olmadığı ve kimlerin yardım edebileceği hakkında bilgiler alındı. 24.12.2000 tarihinde Cafer Akbulut’la görüşmelere başlandı.

Yukarıda belirtilen görüşme yöntemine dayanarak gerekli olan ses kayıt cihazı ve video kamera hazırlandıktan sonra karşılıklı görüşmeye geçildi. Görüşmeler sırasında tüm kaynak kişilere yöneltilen sorular aşağıdaki sıralamaya dikkat edilerek soruldu;

- 1- Küçük çocukları uyuturken hangi ninniler söylenir?
- 2- Erkek çocukları askere gönderirken ne tür ezgi ve sözler söylenir?
- 3- Kına gelenekleri içerisinde ve kına yakma esnasında hangi ezgiler söylenir?
- 4- Gelini kız evinden alıp erkek evine götürürken hangi ezgiler söylenir?
- 5- Düğün gelenekleri içinde kız kınasının yanısıra, erkek kınası da var mıdır ?
- 6- Düğün gelenekleri içinde hangi ezgi ve maniler söylenir?
- 7- Çöp yırı nedir?
- 8- Kıraç yırı nedir?
- 9- Köyde hangi deyişler, nasıl ve ne zamanlar söylenir?
- 10-Semahlar, köyde nasıl, ne şekilde ve ne zamanlar söylenir ?
- 11-Köyde müzik gelenekleri arasında "Dûvaz imam" var mıdır? Var ise ne zaman ve hangi ortamlarda seslendirilir ?

12-Deyişlerde, semahlarda ve Dûvaz imam'larda daha çok hangi Âşıkların yaratmalarına yer verilir?

13-Cenaze üzerinde ağıt yakma geleneği var mıdır?

14-Ağıtları kimler yakar?

Yukarıdaki bilgilerin doğrultusunda bu çalışmada Diyarbakır-Bismil-Türkmenacı Köyü'nün müzik pratikleri ve müzik unsurları saptanarak iki bölüm olarak halk bilimi ve halk müziği alanlarının kapsamında incelenmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

DIYARBAKIR İLİ BİSMİL İLÇESİ TÜRKMENACI KÖYÜ'NÜN TARİHÇESİ VE SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

1.1. Tarihçe

Diyarbakır tarihin çeşitli dönemlerinde farklı medeniyetlere, kavimlere ev sahipliği yapmış ve bu kültürel mirasların günümüze kadar taşınmasına olanak sağlayan bir ilimiz olarak bilinir.

“Diyarbakır, Cezire denilen Mezopotamya'nın kuzey sonunda olup Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ortasında yer almaktadır. Siirt, Muş, Mardin, Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, Elazığ ve Bingöl illeriyle çevrilmiştir. Yüzölçümü 15.354 kilometre kare, 37.30 ve 38.43 kuzey enlemleriyle, 40.37 ve 41.20 doğu boylamları arasında kalmaktadır. Etrafı fazla yüksek olmayan dağlarla çevrili, ortası çukurcadır. % 37 oranında dağlar, %31 oranında ovalarla kaplıdır. Ovalar tarıma elverişli ve verimlidir. Bu verimli topraklar Dicle nehri ve kolları tarafından sulanmaktadır.

Diyarbakır'ın tarihi ilk çağlara kadar uzanmaktadır. Özellikle Üçtepe tepesi ve çevresinde yapılan kazılarla burada bulunan kalıntılar, ilk çağlara ait dönemlerin izlerini taşımaktadır. Üçtepe mevkiinde yapılan bu kazılarda sarnıçlar, mezarlar ve yazıtlar tespit edilen kalıntılardır.

Daha sonraki dönemlerde Diyarbakır, diğer adıyla Amid, Roma ve Bizans'ın önemli kalelerinden olmuştur. Tarih içerisinde zaman zaman Bizans ve İran arasında çeşitli savaşlara neden olmuş ve bu savaşlara bağlı olarak da şehir el değiştirmiştir. Ama Amid, tarihin bu döneminde Bizans'ın önemli bir kalesi olarak kalmıştır.

639 yılında İslam orduları Diyarbekir bölgesini fethetmiştir. İslam orduları komutanı İyaz bin Ganem'dir. Ordunun sol kanadına kumanda etmekte olan Halid bin Velid, Diyarbekir bölgesinin önemli kentlerinden olan Amid şehrini ele geçirmiştir.

Cezire bölgesinin üç kısmından birisi olan Diyar-ı Bekr, ilk İslam fetihlerinden itibaren bölgeye gelen Arap kabileleri tarafından iskân edilmiştir. İşte Diyar-ı Bekr'e isim babalığı yapan Bekir bin Vail de Yemen tarafından gelen Arap kabilelerindedir. Diyar-ı Bekr, “Kuzeyde Güneydoğu Anadolu Toroslari'nin oluşturduğu yay ile batıda Çermik, Karacadağ ve Derik'e uzanan bir hat ve güneyde Mardin ve Tur Abdin bölgeleri, nihayet doğuda da Dicle'nin güneye doğru akarak yardığı vadi ile Siirt'ten Hizan'a kadar uzanan bölgelerle çevrilidir.

Diyar-ı Bekr bölgesinin ilk çağlardan itibaren en eski şehri Amid'dir. Amid, Cezire bölgesinin üç bölgesinden biri olan Diyar-ı Bekr'in başkenti olmuştur. Amid ismine ilk defa Asur kaynaklarında rastlanmasına karşın ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Yine aynı şekilde Amid isminin ne anlama geldiği konusunda çok şey söylenmesine rağmen hangi dilde ne anlama geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Diyarbekir bölgesinin şehir merkezi olan Amid her dönemde şehir ve ticaret merkezi kalmıştır. Çünkü Amid, Akdeniz ve Basra körfezi, Harput, Sivas Samsun yoluyla Karadeniz'e, Bitlis ve Van'dan Azerbaycan ve İran'a uzanan ticaret yollarının kavşağında bulunmaktadır. Bunlara bir de şehri çevreleyen surlar eklenince Amid, hem ticaret hem de askeri açıdan vazgeçilmez bir şehir olmuştur.

Daha sonra sırasıyla Emeviler ve Abbasiler bölgeye hakim olmuşlardır. Bu dönemde de Diyar-ı Bekir bölgesi özellikle Amid şehri Bizans orduları ile yapılan savaşların merkezinde olmuştur. Abbasilerin üçüncü döneminde ortaya çıkan müstakil devletler tarafından Şeyhoğulları (869-899) yılları arasında, Hamdaniler (930-978) yılları arasında, Büveyhoğulları (978-984) yıllarında, Mervaniler ise (984-1085) yıllarında bölgeye hakim olmuşlardır.

1040 yıllarından itibaren bölgede Oğuzlar görülmektedir. Bu tarihlerde bölgeye hakim olan Mervaniler ile Oğuzlar arasında savaşlar olduysa da anlaşmayla sonuçlandı ve Diyarbekir bölgesini Bizans'a karşı birlikte savundular. Daha sonra Mervaniler, Selçukluların kontrolü altına girmişlerdir. Amid, Sultan Melikşah tarafından 4 Mayıs 1085 yılında Selçukları topraklarına dahil edilmiştir.

Şehir Selçuklular döneminde birçok beylik tarafından da yönetilmiştir. İnaloğulları (1097-1142) yıllarında, Nisanoğulları (1142-1183) yıllarında hüküm sürmüşlerdir. Amid 1183 yılında Eyyubi Sultanı Selahaddin Eyyubi tarafından Nisanoğulları'ndan alınarak Hısn-ı Keyfa Artuklularına verilmiştir.

Amid, 1240 yılından itibaren Anadolu Selçukluları eline geçmiştir. Fakat Anadolu Selçukluları elinde sürekli kalmayarak bazen Eyyubiler, bazen de İlhanlılar arasında el değiştirmiştir. Daha sonra 1384 yılına kadar bölgeye Mardin Artukluları hakim olmuşlardır. 1394 yılından itibaren de Timur saldırılarına maruz kalmış ve onun idaresi altına girmiştir. Bilahare Timur tarafından Akkoyunlu beyi Karayülük Osman'ın Timur'a göstermiş olduğu yardımlar karşılığında ona vermiştir.

Akkoyunlular bölgede 1401-1507 yıllarında hüküm sürmüşlerdir. Amid, Akkoyunlu Devletinin başkenti olmuştur. Daha sonra Karakoyunluları yenen Uzun Hasan Tebriz'i başkent yapmıştır. Uzun Hasan, Tebriz ve çevresinde nüfus yoğunluğunu Akkoyunlulardan yana çevirebilmek için Diyarbekir ve civarındaki aşiret mensuplarını yanında götürmüş ve bölgenin nüfus yapısı önemli ölçüde bozulmuştur.

1507 yılından itibaren Akkoyunlu Devletini yıkan Şah İsmail Diyarbekir'i ele geçirmiş ve Diyarbekir valiliğine de Mehmet Ustaclu'yu atamıştır. Diyarbekir, Safevi Osmanlı arasında

sürüp giden rekabet sonrasında Yavuz Sultan Selim ile 1515 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiştir.

Bölgenin Osmanlı hakimiyetine girmesinde önemli rol oynayan kişi İdris-i Bitlisi'dir. Bu yardım Şah İsmail'in 23 Ağustos 1514'de Çaldıran'da yenilmesinden sonra Yavuz Sultan Selim'in Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devletine bağlanması politikasıyla ilgilidir. Bu politikada önemli bir role sahip olan İdris-i Bitlisi, Diyarbekir bölgesinde oldukça nüfuzlu bir aileye mensup ve müritleri çok olan bir şeyhin oğluydu. Onun propagandaları ile Diyarbekir bölgesinden uzaklaştırılan Kürt beyleri ve halkın yardımlarıyla Diyarbekir ele geçirildi. Osmanlı ordularının başında Bıyıklı Mehmet Paşa ile muhasara edilen şehir teslim oldu ve Bıyıklı Mehmet Paşa'da ilk vali oldu. Bu tarihten itibaren Osmanlı idaresi başlamış oldu. Osmanlı hakimiyeti ile bölgenin Tapu Tahrir'i yapılmış ve 1518 Tahriri ile başlanmış daha sonra 1540 yılında yenilenmiştir. İlk tahrirde Müslüman nüfus yoğunlukta iken ikinci tahrirde çevreden şehre göçen gayrimüslimlerin lehine nüfus oranı değişmiştir.

Osmanlı idaresinden sonra şehirde cami, mescit, han ve hamamlar yapılarak şehir mamur hale getirilmiş ve eski ticari canlılığı yeniden kazandırılmıştır. Bunlar arasında Diyarbakır'ı ele geçiren Bıyıklı Mehmet Paşa, Fatih olarak anılmaya başlanmış ve yaptırdığı camiye de Fatih Cami ismini vermiştir. Daha sonra Hüsrev Paşa (1521-1528), Hadım Ali Paşa (1534-1537), İskender Paşa (1551), Behram (1564-1572), Melek Ahmed Paşa (1587-1591), Defterdar Ahmed Paşa (1594) birer cami yaptırmışlardır. Ayrıca Hüsrev Paşa tarafından yaptırılan Deliller Hanı (1527), Hasan Paşa Hanı (1574-1575) gibi hanlarda bulunmaktadır.

On altıncı yüzyılda Diyarbakır, Anadolu'daki önemli ticaret merkezlerindedir. Ticari önemi olan meslekler Madencilik, Demircilik, Bakırcılık, Sarraflık, Gümüşçülük, Debbağlık, Kavafiye, ve Dokuma bunların belli başlı olanlarıdır. Ayrıca Diyarbakır'da dokunan kumaşlar yurtdışına ihraç edilmektedir. Diyarbakır ipek dokumacılığı Osmanlı Devletinde önemli ipek dokuma merkezlerinden biridir. On altıncı yüzyılda Osmanlı Devletine dahil olmasından itibaren Diyarbakır'ın önemli gelir kaynakları arasında dokumacılık bulunmaktadır. Geleneksel birçok meslek gibi dokumacılık da son yıllara kadar devam etmiştir.

Diyarbekir eyaletinin sınırları ve kendisine bağlı olan sancakların sayıları ve sınırları dönem dönem değişmiştir. Bunlarda merkez tarafından atanan sancak beyleri, fetihler sırasında gösterdikleri hizmet karşılığında verilen sancak ve sancakları sahiplerine fetihlerde gösterdikleri hizmet karşılığında mülkiyet üzere verilen sancak olmak üzere üçe ayrılır. Bütün bu sancaklar üzerinde yetki sahibi olan Diyarbekir valisidir ve valinin yetkileri geniştir. Diyarbekir eyaleti, sekizi Kürt beylerinin ocaklığı ve on biri Osmanlı sancağı olmak üzere on dokuz sancağa ayrıldığı gibi ayrıca hükümete bağlı beş hükümeti içermekteydi.

Diyarbakır Tanzimat'tan sonra çok hareketli dönemler geçirmiştir. Bunlar arasında Yeniçerilerin ayaklanmaları, 1895 yılı I. Ermeni Olayı, Milli İbrahim Paşa'ya karşı iki ayaklanma, Meşrutiyet bir tepki gibi bazı olaylar gelişmiştir.

Şehrin ismi Diyarbakir olarak Cumhuriyetin ilanından sonra 1937 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem içerisinde 7 Mart 1925 yılında şehir Şeyh Said tarafından kuşatılmıştır. 1928 yılında kurulan Umumi Müfettişlik merkezi olmuştur. Diyarbakir ismi 1937 yılında Diyarbakır ile değiştirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Diyarbakır'ı ziyaretinde 15 Kasım 1937 yılı Pazartesi günü yapmış olduğu konuşmasında Diyarbakir yerine Diyarbakır ismini kullanmıştır. Bu konuşmanın ardından ertesi gün şehrin adı Diyarbakır şeklinde değiştirilmiştir. 10 Aralık 1937 gün ve 7789 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bu isim kesinleşti ve 18 Aralık 1937 tarihli ve 3786 numaralı Resmi Gazete'de yayınlandı. Bu ad değişikliği ile ilgili olarak daha sonra Türk Dil Kurumu tarafından bir çalışma yürütülmüş ve değerlendirmeler Türk Dil Dergisinde 1938 yılında yayınlanmıştır.

Diyarbakır Cumhuriyetin ilanından 1950'li yıllara kadar önemli gelişmeler göstermiştir. Özellikle 1935 yılında demiryolunun Diyarbakır'a ulaşması şehrin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Bununla beraber 1930'da başlayıp 1945 yılına kadar devam eden imar faaliyetleri sur içini etkilemiş ve buna bağlı olarak toplumsal yapının hareketlenmesine ve değişmesine neden olmuştur. Surların içine sıkışan Diyarbakır bu program çerçevesinde surların dışına çıkmaya başlamıştır. Özellikle devlet kurumlarının yapılması ile bu binalar etrafında yeni mahallelerin kurulmasına neden olmuştur. Doğusunda Dicle nehri, güneyinde bahçelikler bulunan Diyarbakır, zorunlu olarak düzlük olan batı kuzey kısmına taşınmıştır.

Bu süreç 1950'den 1970'li yıllara daha da hızlanarak devam etmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin önemli merkezlerinden birisi haline gelen Diyarbakır, önemli oranda göç almıştır. Göçlerle duyulan mesken ihtiyacı birkaç boyutlu karşılanmıştır. Düzenli imar devam ederken beraberinde gecekondu da hızlanmıştır. Bir başka önemli gelişme ise surların içerisinde de yeni yapılaşmaya gidilmesidir. Bu bakımdan 1960 yılına gelindiğinde Diyarbakır'da üç tip konut ortaya çıkmıştır: Geleneksel Diyarbakır evleri, Yenişehir'de yer alan betonarme ev ve apartmanlar ile kerpiçten yığma ile yapılan gecekondu. Burada belirtilmesi gereken önemli bir hususta Diyarbakır kentinin aldığı göç oranının da bir önceki döneme göre bir katına yakın artış olmuştur. Bu dönemin son yıllarında Diyarbakır Tıp Fakültesi ve Numune Hastanesi kurulmuştur.

1970-1990 yılları Diyarbakır şehrinin göç yükü birkaç katına çıkmıştır. Artan göçe karşın şehrin istihdamı sağlamada yetersiz kaldığı bir gerçektir. Bu tarihler arasında Et Kombinası, Sümerbank Pamuklu Dokuma Fabrikası, Süt ve Yem Fabrikası istihdam ihtiyacına cevap vermeye çalışan kuruluşlar olmuştur.

1990 sonrası artan nüfusla beraber mekânsal alanda büyümüş ve şehrin alt yapısız gelişmesini sağlamış ve problemlerin artmasına neden olmuştur. 1985 yılında şehir planı yapılmış ama yetersiz kalmış ve kentin hizmetlerinin sağlanabilmesi ve sürdürülebilmesi için 1993 yılında Büyükşehir yapılmış ve Bağlar, Yenişehir, Sur ile üç ilçe belediyesi kurulmuştur. Diyarbakır'a

bağlı merkez ilçeden başka on üç ilçe Bismil, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp, Lice ve Silvan'dır ve nüfusu bir milyonu geçmiştir.⁹”

Diyarbakır'ın diğer ilçelerine nazaran Bismil İlçesi, Türkmen nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Farklı bölgelerden ve yörelerden aldığı Türkmen göçleriyle ilçenin kültürel farklılığı kendini belli etmiştir. Her ne kadar şu anda bu Türkmen nüfusu içinde barındıramasa da 1990 yılına kadar nüfusun büyük çoğunluğunu Türkmenler oluşturmaktaydı.

“Diyarbakır'ın en büyük ilçelerinden olan Bismil ilçesi Basmıl Kabilesi adı altında, Urfa ve şimdiki Arak Mezopotamya yöresinden gelenler tarafından kurulmuştur. Bismil'de çıkan eski mezar taşları 250-400 yıllıktır. Halkının önemli bir kısmı da Türkmendir. Bunların bir kısmının Konya ve bir kısmının da Musul tarafından geldikleri söylenir. Önceleri köy durumunda olan Bismil, bir ara nahiye olmuş, Mermer ve Akpınar da buraya bağlanmıştı. Sonra bu teşkilat dağıtılarak adı Şark olarak belirlenen bu nahiye merkezden idare olunmuştur. 1926 yılında yapılan idari bölünmede Şark nahiyesi'nin merkezi bu kez Seyithasan Köyü olmuş ve bu köy buraya bağlanmış, 1936 yılında da Bismil Diyarbakır'ın altıncı ilçesi olmuştur. Bismil Diyarbakır'ın önemli tahlil merkezlerindedir. Hem kara hem demiryolu bağlantısı olan şehir, Dicle nehri, ilçe tarımının hayat kaynağıdır. İlçe yeni kurulduğu için burada herhangi bir tarihi anıt bulunmamaktadır. Ancak Türkmen Hacı Köyü'nde Kabasakal, Sarısakal ve Yedi Kızlar Türbeleri Koği Tepe, Saladum ve Matar Köylerinde bulunan höyükler incelenmeye değer enteresan yerlerdir. Ayrıca Bismil'de eskiden kalan dört ziyaret vardır: Develi, Kaypi, Karababa ve Ali Ziyareti, Sittioğlu Ziyareti Demirhan Köyündedir. Bu ziyaretlere gidilerek şifa bulunacağına inanılır. Kurtuluş, Fatih, Bozkurt, Akpınar, Altok, Dicle, Şentepe, Esentepe mahallelerinden oluşan Bismil'in merkeze olan uzaklığı 52 km'dir. İlçeye beğli 105 köy, 90 mezra vardır. Tepe beldesi olarak 1 belde Yukarısalat olarakta 1 nahiyesi vardır.¹⁰”

Yukarıdaki bilgilerin ışığında Diyarbakır ve yöresi kültürel yapısı ve tarihçesi Türkmen aşiretlerinin yerleşimleri bakımından incelendiğinde ise son zamanlarda yapılmış bir çalışmadan önemli bilgiler elde etmek mümkün görülmektedir. A. Taşğın'ın Doktora tezinde Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Aşiretleri hakkında şunlar belirtilmektedir;

“Diyarbakır ve çevresi, Anadolu'nun Türkleşmeye başlamasıyla beraber Türkmen aşiretlerinin önemli yerleşim yerlerinden biridir. Diyarbakır ve çevresine yerleşen Türkmenlerin ilk iskan

⁹ Ahmet TAŞĞIN, Diyarbakır Ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, ss.24-32. (a)

¹⁰ Diyarbakır Valiliği, 2000'e 5 Kala Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Basın Müdürlüğü, Diyarbakır, 1995, s.365-366

faaliyetlerinden itibaren bölgede yoğunluklu bir şekilde ikamete devam ettikleri görülmektedir. Diyarbakır ve çevresindeki Türkmenlerin Osmanlıdan önce burada yerleşik oldukları bilinen bir hakikattir. Özellikle Cengiz istilasından sürüklenip gelen Türkmen toplulukları Ahmed Yesevi geleneğinden gelmektedir. İlk yerleşim yerleri, yaylakları ve kışlakları itibariyle, Diyarbakır bölgesidir. Buraya yerleşen oba ve oymaklar bilahare Anadolu içlerine göç etmiş ve zaman içerisinde aşiretlerin yerleşik hayata zorlanmalarıyla da ya yaylaklarını ya da kışlaklarını terk etmekle yüz yüze gelmişlerdir. Bu nedenle aynı Alevi ocağına bağlı Türkmen Alevileri Anadolu'nun farklı yerlerinde ikamet etmektedirler. Ancak birbirleri ile olan irtibatları bağlı oldukları dedeler tarafından devam ettirilmiştir. Süreç içerisinde Sünnileşen Türkmenler, dedelerle olan bu bağlantılarını kaybetmişlerdir. Hatta Türkmen olarak bile kalamamış ve Kürtleşmişlerdir.¹¹”

“Diyarbakır’ın Osmanlı Devleti hakimiyetine girişi Çaldıran Savaşı sonrası 1517 yılıdır. Şah İsmail’in önemli komutanlarından Mehmet Ustaclu komutasındaki ordu Dede Kargın mevkiinde Yavuz Sultan Selim’in komutanlarından Bıyıklı Mehmet Paşa’ya yenilmesinden sonra Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Diyarbakır ve çevresinde bulunan Türkmen Alevi köyleri ilk yapılan Diyarbakır Tahrir Defterinde isimleri geçmektedir. Düzenlenen bu Tahrir ise önceki Akkoyunlu (kısa süreli Safevi) Tahririnin devamıdır. Bu da gösteriyor ki bu köyler daha evvel ki yıllardan itibaren bulunmaktadır. Bunun yanı sıra burada bulunan ocaklara bakıldığında Ağu İçen ve Dede Kargın gibi ocakların yer aldığı hatta Beyazıt Bostan, Ersefil, Güzel Şah gibi Anadolu’nun başka yerinde görünmeyen ocaklara da rastlanmaktadır.¹²”

1.2. Türkmenacı Köyü’nün Sosyo-Kültürel Yapısı Hakkında Bazı Bilgiler

Yukarıda geniş bir biçimde yer verilen yöre tarihçesi kapsamında bahsedilen bu Türkmen Alevi köylerinden biri de Türkmenacı Köyü’dür. Türkmenacı Köyü sosyo-kültürel yapı olarak Diyarbakır ili, Bismil ilçesi ve bu merkezlere bağlı bulunan köylerden kayda değer birçok farklılıklar göstermektedir. Bu bölümde bu farklılıklar üzerinde durulacaktır.

Alevi-Bektaşî kültürünün yaşandığı gözlenen Türkmenacı köyünün nüfusunun tamamı Türk’dür. Köydeki sosyal yaşam tamamen Alevi-Bektaşî kültürünün üzerine kurulmuş olup bu kültürün izlerini köy halkının bütün yaşamlarında görmek mümkündür.

¹¹ TAŞĞIN, A.g.e, s.6. (a)

¹² Ahmet TAŞĞIN, Yeni Ocağın Piri Kim? Diyarbakır Türkmen-Alevilerinde Alevi Kurumlarının İşlevi, İstanbul: Kitapyayınevi, 2004, ss.339-356.

Nereden ve ne zaman buraya geldikleri kesin olarak bilinmemekle beraber yörede yaşayan halktan bazı kimselere göre İran Horasan'dan; bazılarına göre ise Konya'dan ve Irak'tan buraya gelip yerleştiklerinden bahsedilmektedir. Köy halkı, Akkoyunlu İmparatorluğu'nun, Diyarbakır'ı ele geçirdiği ve hüküm sürdüğü dönemlerde ilk önce Bismil ilçesine daha sonra da küçük aileler halinde Bismil'e 6 km uzaklıktaki - o dönemdeki adı Zile bugünkü adı Türkmenacı Köyü'nün - bulunduğu yere yerleştiği düşünülmektedir.

Köyün yerleşiminde guruplar halinde bulunan aileler farklı isimlerle mahalleler oluşturmuşlardır. Türkmenacı Köyü Muhtarı Aslan Atabay'ın bize verdiği bilgilere göre; Köy halkının *Famile* olarak adlandırdığı bu aileler; Yaşarlar Familesi (Ailesi), Kolumanlar Familesi, Atabaylar Familesi, Kızıllar Familesi ve Baykutlar Familesi'dir. Ayrıca Dehmen Familesi bir aile olmasıyla birlikte aşiret özelliği taşımaktadır..

Köy 220 haneden ve toplam 1170 nüfustan oluşmaktadır. Köyde bir ilköğretim okulu ve bu okulda öğrenim gören 230 öğrenci mevcuttur. Ayrıca bir Sağlık Ocağı ve köy halkının kendi imkanlarıyla yaptırdığı bir tane de Cem Evi vardır.

Kullanılan ana dil günümüz Türkçesi'dir. Okuryazarlık oranı Bismil ilçesinin diğer köylerine göre daha yüksektir ve özellikle kız çocuklarının okuryazarlık oranı da çevre köylere oranla oldukça fazladır.

Köyün coğrafik yapısının büyük ölçüde ovalık olması ve topraklarının verimli olması nedeniyle köy halkı geçimini tarımdan ve buna bağlı olarak da hayvancılıktan sağlamaktadır. Tarımda daha çok arpa, buğday, mercimek ve nohuttan gelir elde edilmekte olup özellikle 1990 yılından itibaren sulu tarıma geçilmesiyle birlikte bu ürünlerin yerini pamuk almaya başlamış ve gelir kaynağı olarak da büyük bir yer tutmuştur. Hayvancılıkta ise daha çok küçükbaş hayvancılık az da olsa büyükbaş hayvancılık bir geçim kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda köy halkının burada yerleşik bir hayat sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Köyde bulunan tarihi yapılar ve kalıntılar bu köyün çok eski bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Bunlardan Türkmenacı Köyü'nde bulunan Koçbaba, Kabasakal, Sarısakal ve Yedi Kızlar Türbeleri kaydadeğer tarihi kalıntılardandır.

1.2.1. Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)

Halk biliminde insanoğlunun yaşam evreleri ya da dönüm noktaları olarak düşünülen başlıca üç evreden bahsedilir. Bunlar doğum, evlenme ve ölüm aşamalarıdır. Özellikle Türk halk bilimi'nde kişinin yeni bir yaşam evresine adım attığı bu geçiş dönemlerinde dış etkenlerden daha yoğun olarak etkilendiği, bu nedenle çeşitli biçimlerde bu etkenlere karşı kendini koruması gerektiğine ilişkin bir inanç yaygındır. Geçiş evrelerinde yüzlerce inançsal ve dinsel pratiklerin ve uygulamaların gerçekleştirildiği gözlenir. Bu konuda, Sedat Veyis Örnek şu bilgileri vermektedir:

“İnsan yaşamının başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır. Bunlar: doğum, evlenme, ölüm. Her birinin kendi bünyesi içerisinde bir takım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç aşamanın çevresinde birçok inanç, adet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek kutsamak, kutlamak aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Çünkü yaygın olan inanca göre insan bu evrede bu tür etkenlere karşı açıktır. Geçiş döneminde kümelenen âdetler, gelenekler, törelere törenlerle bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar bir ülkenin ya da beleirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluşturur.¹³”

- Doğum Aşaması:

Türkmenacı Köyü'nde kişilerle yapılan karşılıklı görüşme esnasında doğumla ilgili olarak şu bilgiler verilmiştir:

Çocuk anne karnından ayrılıp dünyaya geldiği anda orada bulunan bir kadının elbisesinde bir parça koparılıp bebeğe kundak yapılır. Kesinlikle yeni alınmış bir örtü yada herhangi bir şeye sarılmaz. Bebek 40 gün boyunca dışarıya çıkarılmaz hatta anne de zorunda kalmadıkça dışarıya bırakılmaz. Yine 40 gün boyunca bebeğin yastığının altına bir parça ekmek, bir bıçak ve beşiğinin altınada bir tas su konur. 40 gün dolduktan sonra dışarıdan 40 küçük taş toplanır, bu taşlar bir kazanın içine bırakılır ve kazana 40 tas su da ilave edilerek kaynatılır. Kaynatma işlemi bittikten sonra bebeğin doğumunu gerçekleştiren ebe tarafından anne ve bebek yıkanır.

¹³ Sedat Veyis ÖRNEK, Türk Halkbilimi, Ankara, 1977.

Bu konuda ayrıca bkz. Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul, 1999, ss.143-199.

Bebek ilk dişini çıkardıktan sonra nohutla buğday kaynatılıp “ hedik” yapılır ve komşulara dağıtılır. Komşular da bunun karşılığında bebeğe bir hediye verir.

- Düğün aşaması:

Türkmenacı köyünde görücü usulü evlenme vardır. Bunun dışında iki gencin birbirlerini beğenip istemesi durumunda erkek tarafı, hem kız tarafını hem de oğlan tarafını iyi bilen bir aracı kişi bulur ve kız tarafının fikrini almak için bu aracı kişiyi kız evine gönderir. Kız tarafından olumlu bir sonuç gelmesi durumunda oğlanın Annesi, Babası ve köyün ileri gelenlerinden birkaç kişi bir araya gelir ve kızı istemeye, kız tarafının taleplerini almak için kız evine gidilir. Kız tarafı erkek tarafına taleplerini söyler ve kesemet (başlık parası, altın v.b) kesilir. Kız evinden söz alındıktan sonra birkaç gün içinde erkek tarafı, erkek tarafının akrabaları, köyün Dedesi ve köyün ileri gelenleri toplanır ve kız evine tekrar gidilir. İlk aşamada kız evine hem bir destek hem de bir hediye olarak besili bir kuzu götürülür ve burda kesilir, yemekler yapılır. Yemek yenmeye başlamadan önce köy Dedesinin ve köyün ileri gelenlerinin önünde tekrar bir isteme gerçekleştirilir ve herkesin rızası alınır. Bu arada kesemette indirim için bir defa da Dede kız tarafıyla görüşür. Bu görüşmeden sonra kıza sözlendiği ve sahipli olduğunu belli etmek için altın veya yüzük takılır ve böylelikle söz işlemi bitirilmiş olur.

Düğün acil bir durum olmadıkça genellikle hasat zamanından sonra yapılır. Çeyiz işlemleri bittikten sonra düğün hazırlıklarına başlanır. Kına genelde kız tarafında kadınlı erkekli davul zurna eşliğinde yapılır. Kız evinde kına yakma merasimi bittikten sonra erkek evine geçilir. Erkek evindeki eğlence genelde sazlı sözlü olur ve geç saatlere kadar bu sürer. Ertesi gün sabah erkenden düğün hazırlıklarına başlanılır. Düğünler, erkek tarafının maddi imkanlarına göre bir ile beş gün arasında yapılır. Düğünün son günü erkek tarafı gelini evinden almak için kız evine gider. Gelin, babasıyla helalleştikten sonra evden alınıp ata bindirilir ve köyün etrafında düğün alayıyla birlikte gezdirilir. Gelin damadın evinin önüne getirilir, attan inmesi için kayınpederinden hediyesini alır ve iner. Gelin attan inerken önünde bir besili koç kesilir, kapının eşiğinde eline bir cara (testi) verilir ve gelin bunu orada bütün gücüyle yere vurarak kırar. Caranın içinde tahıl ürünleri vardır bunlar evine gelecek bereketi simgeler. Daha sonra gelinin başına damat tarafından evin balkonundan üç adet elma atılır ve gelin evine girer. Dede nikahıda kıyıldıktan sonra düğün töreni biter. Düğünün

ertesi gün köydeki yaşlı kadınlar erkek evinde bir araya gelir ve duvak açma törenini gerçekleştirirler. Köydeki kadınlar tarafından hediyeler getirilir bunun karşılığında da damadın annesi gelen misafirlere hediyeler verir.

- Ölüm aşaması:

Ölümü beklenen kişinin rahat ölmesini sağlamak için başında yasin okunur. Şayet ölümü beklenen kişinin gurbette bir yakını var ise ve o esnada yanında bulunmuyor ise yine o kişinin rahat ölmesi için gelemeyen kişinin ya bir fotoğrafı yada bir eşyası hastanın üzerine kapatılır ve ruhunu teslim etmesi beklenir. Ölümün gerçekleşmesi üzerine önce en yakınlarına sonra köy halkına haber verilir. Ölünün başında kadınlı erkekli ağıtlar yakılır. Ağıt yakan kişiler genelde aileden kişilerdir. Bunun yanı sıra yakın zamanda yakınına yada çok sevdiği birini kaybetmiş kişiler var ise onlarda bu ağıtlara eşlik etmeye yada tek başına ağıt yaktmaya çalışırlar. Ağıtlar bazen insanların doğaçtan söyledikleri sözlerden oluştuğu gibi bazende bilindik sözlerden de oluşabilmektedir. Bu esnada cenazenin yıkama işlemleri yapıp ve kefenleme işine geçilmiştir. Ölen kişi başından birden fazla evlilik geçirmiş ise iki kez, bir defa geçirmiş ise birkez kefene sarılır. Mezara götürülmeden önce yüzünü görmek isteyen yada uzakta kalmış ve cenazesine yetişmiş kişiler var ise onlara son bir kez ölen kişinin yüzü gösterilir ve birdaha da yüzü açılmaz. Cenazenin yıkama, helalleşme ve cenaze namazı işlemleri bittikten sonra mezare defni yapılır. Ölen kişi erkek ise açılan çukur yönünde kadın ise çukurun yan tarafta içe doğru kişinin vücudunu alabilecek kadar kazılır ve defin işlemi yapılır. Defin işleminin gerçekleşmesinden sonraki üçüncü günde ev halkı veya yakınları tarafından bir yemek verilir. Ölen kişinin kıyafetleri ise ya bir fakire verilir ya da bir yerde yakılır.

1.2.2. İnanç Pratikleri (Batıl, Boş İnançlar)

Geçiş dönemleri dışında yörede yaygın olan boş inançlar da vardır. Yöre halkının verdiği bilgilere göre bunları şöyle sıralamak mümkündür:

- Ay tutulması esnasında köy halkı genç yaşlı herkes eline tabak-çanak, teneke alarak gürültülü bir şekilde ses çıkarmaya çalışırlar. Bunun nedeni: ayın önünün bir dev

karısı tarafından tutulduğuna inanıldığından onu korkutarak ayın önünü açması beklenir. Bu durum ayın önü açılıncaya kadar sürdürülür.

- Diğer bir inanış ise kırklı kadının bulunduğu odanın pencerelerine orak konur. Bu yöntemle kadının ve çocuğun, cinler ve periler tarafından korunacağı düşünülür.

- Bir başka inanışa göre ölen bir kişi başından birden fazla evlilik geçirmiş ise iki kez, bir defa geçirmiş ise birkez kefene sarılır. Bunun nedeni ise öbür dünyada eşleriyle karşılaştığında kefen iki eş arasında paylaşılacağıdır.

- Diğer batıl inaçlar ise şöyledir: Yağmurun şiddetli, özellikle dolunun düştüğü anlarda yere bir demir parçası atılır.

- Geceleri günah diye evin içine süpürge tutulmaz ve tırnak kesilmez.

- Her yeni bir işe başlarken işin bereketi kaçmasın diye besmele çekilir.

- Kapı eşiğinden atlarken, herhangi bir çukurdan atlarken, herhangi bir yere çıkarken veya tırmanırken, oturduğu yerden kalkarken başına herhangi bir kötü durumun gelmemesi için besmele çekilir.

1.2.3. Türkmenacı Köyünde Mevsimlik Ritüeller ve Bayramlar

Anadolu'da mevsimlik ritüeller denince harman, hasat v.b. üretime dayalı kutlamalar, nevruz, koç katımı v.b. törenler yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma alanımızda bu anlamda bir mevsimlik ritüele rastlanmamakla birlikte Alevi-Bektaşî inanç uygulamalarının belli mevsimlere rastladığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan böyle bir sınıflamaya ihtiyaç duyulmuştur. Buna göre sözkonusu ritüeller şöyle sıralanabilir:

- Görgü Cemi

Görgü cemi her yıl bir defa olmak üzere mutlaka sonbahar mevsiminde Ekim ayında başlar ve yeni yıla girmeden bitirilir. Görgü cemi genellikle kim görünecekse onun evinde 'Dede' ve 'Rehber' önünde bir takım dini merasimler eşliğinde yapılır. Kişinin görgü yapıldığı güne kadar işlenmiş herhangi bir suçu var ise bunlar o anda bulunan halkın önünde sorgulanır. Eğer kişinin işlediği suçlar namus, hırsızlık ve

cinayet suçlarını kapsayan bir durumu içeriyorsa o kişiye görgü cemi yapılmaz ve yol düşkünü sayılır ayrıca cem evine de alınmaz. Ancak hafif suçlardan (tarla kavgası, çocuk kavgası, hayvanlar üzerine yapılan kavgalar, dedikodu v.b) dolayı bir durum söz konusuysa, önce küslü olduğu kişilerle barıştırılmaya çalışılır daha sonrada halktan rızalık alınır. Küslü olduğu kişi barışır ve halkda rızalık verirse kişi görgü cemini yapar, o yılki yapılacak cemlerde her Perşembe akşamı katılır. Ancak barışma olmaz ve halkın rızalık vermemesi durumunda o kişiye görgü cemi yapılmaz ve kiş yapılan cemlere katılamaz. Kişinin küslü durumunda suçsuz olduğu Dede ve halk tarafından onaylanmış ise kişi yine cemlere katılabilir. Bu durum bir nevi halk mahkemesi konumundadır.

- Cem Töreni

Görgü cemleri bittikten sonra Dede'nin evinin bulunduğu yerde büyük bir salonda yapılır. Buraya ancak o yıl görgüleri (Görgü Cemi) yapılan kişiler girebilir. Görgüleri yapılmamış kişilerin girmeleri yasaktır. Ancak Alevi'lerce matem ayı olarak bilinen Muharrem ayında ve Bayram namazlarında herkez Cem Evi'ne girebilmektedir.

Cem töreni kişilerin içeriye belli bir dini merasimle alınmalarıyla başlar daha sonra Dede'nin yönetiminde ibadete başlanır. İbadetten sonra orada bulunanların getirdiği yiyecekler herkese eşit olacak şekilde dağıtılır ve su ikramı yapılır. Su ikramı yapılırken Ehlibeyit Ailesine ve 12 İmam'ların şehit olmasına sebep olan (Muaviye, Yezit, Mervan vb.) kişilere lanetler okunur. En son aşamada bağlama eşliğinde Alevi ve Bektaşî şairlerinin Deyişleri ve Dûvaz-ı İmam'ları okunur, kadınlı erkekli Semahlar dönülür. Haziran ayının başlangıcına kadar her Perşembe akşamı bu uygulama devam eder.

1.3. Türkmenacı Köyü'nde Sözlü Gelenek Ürünleri

Orta Asya, Ön Asya ve Anadolu coğrafyalarında yaşamış olan Türk topluluklarının, sözlü gelenek ürünleri oldukça köklü bir geçmişin izlerini taşırlar. Sözlü gelenek ürünleri toplumların kültürel unsurlarını yansıtan başlıca öğelerdir.

Çalışmamızın gerçekleştirildiği Türkmenacı Köyü'nden derlenen örneklerde de bu izleri bulmak mümkündür. Özellikle yerel ağız ile tespit edilen masallar, halk hikayeleri, halk şiiri örnekleri bunun başlıca örnekleridir.

1.3.1. Masallar, Halk Hikayeleri

Masallar, olağanüstü olaylarla süslü, olağan kişilerin başından geçen, yer ve zaman kavramları belli olmayan ilgi çekici öykülerdir.

“Masal, Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlarından ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı diye tanımlanır.”¹⁴

Türkmenacı Köy'ünde ziyaret yerlerinin ve yatırıları varlığı çeşitli hikayelerin ve masalların oluşmasına neden olmuştur. Bunlardan bir tanesi de köyün tam orta bölümünde bulunan Yedi Kızlar Türbesi'nin hikayesidir. Cafer Akbulut'tan derlediğimiz hikaye şöyledir:

Kaynak Kişi: Cafer Akbulut

Yaşı: 69

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

“Yedi Kızlar

Biz eskilerden duyduğumuza göre: Bu köy daha kurulmadan yedi kızlar bir çeşme gibi pınarıydı, sazlık ve ormanlıydı. Bu ormanlıkta gece eski enenelere göre üryelerine yahut gözlerine yedi tene kız görünüymüş. Bu yedi tene kız çeşmenin başında tilili çalıp oynıymışlar. Ondan bu çeşmenin adı kalıp yedi kızlar. Ve ziyaret, bu ziyaretin üstünde koçlar kurbanlar kesilir. Biz burayı ziyaret diye kabul ederik.”

¹⁴ Pertev Naili BORATAV, Yüz soruda Türk Halk Edebiyatı, Koç Kültür Sanat ve Tanıtım Hizmetleri, İstanbul, 2003, s.95

1.3.2. Halk Şiiri Örnekleri

Türk halk şiirinin örnekleri incelendiğinde başlıca iki tür ile karşılaşılır. Bunlar ‘mani’ ve ‘koşma’dır. Bunlardan en yaygın olanı manilerdir. Maniler özellikle kadınlar arasında yörenin geleneksel kültürünü yansıtan sözlü veriler olarak çoğu zaman irticalen (doğaçtan) oluşturularak dillendirilir.

“Gerek dil, gerek gelenek ortaklığı bakımından çok geniş bir alana yayılmıştır mani, en çok 7 heceli ve a a b a düzeninde uyaklı bir dördlük olarak gösterir kendini. Mani sözü Arapça ma’nâ (ma’ni) dan gelmedir; onun değişik başka okunuşlarındada raslarız: Kırım Tatarlarında mane, Denizli’de mana, Azerbaycan’da mani gibi. Azerbaycan ile azeri dilinin etki alanı olan Doğu Anadolu bölgelerinde mani kelimesinin yanında “bayatı” sözü de kullanılır. Urfa’da kadınların söyledikleri manilere “me’ânî”, erkeklerin söylediklerine “hoyrat” derler. Diyarbakır’da hoyrat söz, çoğu zaman, uyağı meydana getiren sözlerin çift anlamı üzerinde oynayan “cinaslı mani” özelliğindeki dördlükler için kullanılır.¹⁵”

Türkmenacı Köyü’nde yapılan alan çalışması sırasında da yukarıda belirtilen uygulamanın bir benzerine rastlanmıştır. Yöre kadınları bazen gündelik işlerini yaparken ya da çeşitli kutlamalar sırasında çeşitli olayları, olguları, duygu ve düşüncelerini mani biçiminde dile getirmişlerdir. Aşağıda bu örnekler yer almaktadır:

Kaynak Kişi: Nazime Yaşar

Yaşı: 71

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

ÇARŞIDAN ÜZÜM ALDIM
SALHİMNI DÜZÜM ALDIM
AÇ GİRİM MEN KOYNİYA
ANAYDAN İZİN ALDIM

BU KOYUN MELER GELİR
DAĞLARI DELER GELİR
YARINDAN AYRILANIN
AKLINA NELER GELİR

¹⁵ BORATAV, A.g.e, ss.204-205

BI YOLDAN POSTA GİDER
 GÜL KOHSU DOSTA GİDER
 VİRAN OLSUN EVİYİZ
 SAĞ GELEN HASTA GİDER

AH BI DAĞLAR
 ETREFİ SULU DAĞLAR
 MEN DİRDİMİ SÖYLESEM
 KIZ AĞLAR GELİN AĞLAR

DAĞLARIN OYLUMUNA
 KUŞ KONUP YAYLIMINA
 GEL KARDAŞ GÖRÜŞELİM
 GELDİH YOL AYRIMINA

ACI'NIN BOZ KIRACI
 GELİYLER İKİ BACI
 BÖYÜĞÜ HELE HÜLE
 KÜÇÇÜĞÜ CAN İLACI

KAYADAN YENER AKRAP
 AĞZINDA YEŞİL YAPRAK
 GEL KAVUŞAK İKİMİZ
 SONUMUZ KARA TOPRAK

YOKUŞTAN İNERİDİM
 ÇAĞIRSAY DÖNERİDİM
 EŞKİNİN ATAŞINDAN
 ÜFÜRSEY YANARIYDIM

Salhım: Salkım

Bı: Bu

Etref: Etraf

Yaylım: Düzlük

Akrap: Akrep

1.3.3. Atasözleri, Deyişler

Atalarımızın uzun hayat tecrübeleri sonunda vardıkları hükümleri, öğüt ve fikirleri, çoğu mecaz yolu ile kısa ve kesin bir şekilde anlatan daha çok sözlü olarak nesilden nesile söylenegelmiş veciz sözlerdir. Atasözleri çoğu zaman halkın ortak düşüncesini ve bilgeliğini ifade eder. Bütün toplulukların kendine göre atasözleri vardır.

Görüşmeler esnasında yöreye özgü atasözü veya deyişlere rastlanılmamıştır. Ancak Anadolu'nun diğer bölgelerinde ve yörelerinde genel olarak kullanılan atasözleri ve deyişlere Türkmenacı Köyünde de rastlanılmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

- SAKLA SAMANI GELİR ZAMANI
- DAMLAYA DAMLAYA GÖL OLUR
- NE EKERSEN ONU BİÇERSİN,
- AYAĞINI YORGANINA GÖRE UZAT

1.3.4. Bilmeceler, Tekerlemeler

Bilmeceler, soyut veya somut olmayan hemen her konuyu karakteristik bir veya birkaç yönü soru şeklinde içine alan ve daha çok manzum olarak düzenlenmiş halk edebiyatı mahsulüdür.

Genel olarak ağızda yuvarlanan, anlamsız sözcüklerden oluşan, eşesli kelimelerle kurulu konuşma anlamlarına gelen tekerleme ise; masal, hikaye, bilmece, halk tiyatrosu gibi bazı edebi türler içinde kullanılan yada bağımsız olarak söylenen ölçülü ve kafiyeli sözlerdir.

Alan araştırmaları sırasında bilmeceler ve tekerlemelerle ilgili olarak Türkmenacı Köyü'nde herhangi bir bulguya rastlanılmadı.

II. BÖLÜM

TÜRKMENACI KÖYÜ HALK KÜLTÜRÜNDE MÜZİK UNSURLARI

2.1. Cumhuriyet Döneminde Diyarbakır ve Yöresinde Gerçekleştirilen İlk Derlemeler

Türk Halk Müziği alanında yapılan ilk resmi derleme çalışması 1925 yılında Dârü'l Elhân adlı kurumda, Yusuf Ziya Demircioğlu'nun başkanlığında oluşturulan halk müziği derleme heyetinin çabalarıyla gerçekleştirildi. Bu kurumda görevli olan Seyfettin - Sezai Asaf kardeşler ilk kez Batı Anadolu'ya derlemeler yaptılar. Bu derleme gezisinden sonra Türkiye genelinde farklı zamanlarda bu kurumun ve derleme heyetindeki diğer kişilerce çeşitli bölgelere ve yörelere geziler düzenlenmiştir. Bu derleme çalışmaları esnasında Dârü'l Elhân'ın ve derleme ekbinin Güney Doğu Anadoluyu kapsayan bir gezisinde Diyarbakır ve çevresinden de türküler derlediği düşünülmektedir.

Diyarbakır ve çevresinde yapılan derleme gezileri şu şekilde olmuştur.

Dârü'l Elhân tarafından yapılan halk müziği derlemeleri:

Birinci derleme gezisi:

“31 Temmuz 1926 da Adana, Gaziantep, Urfa, Niğde, Kayseri, Sivas illerini kapsayan bu derleme gezisinde 250 halk ezgisi derlenmiştir. Geziye Yusuf Ziya (Demircioğlu), Rauf Yekta, Dürrü Turan, Ekrem Besim Tektaş katıldılar.

Bu çalışmada fonografla ilk tespit edilen Adana'ya ait “Kozanoğlu” türküsünden başka, “bozlak” ve “çukurova” adıyla anılan türkü türlerinden de on sekiz adet derlenmiştir. Adana'dan sonra Gaziantep'e geçilerek burada altı gün çalışılmıştır.¹⁶”

Bu yörede ikinci resmi halk müziği derlemesi Ankara Devlet Konservatuvarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

¹⁶ ALTINAY, A.g.e, s.98 (a)

İkinci araştırma gezisi

“İkinci grup Ulvi Cemal Erkin’in başkanlığında Nurullah Taşkiran, Muzaffer Sarısözen ve Teknisyen Arif Etikan’dan oluşmuştur. Bu gurupta Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden Malatya, Diyarbakır, Urfa, Gaziantep, Maraş ve Seyhan’ı gezmiştir. Seyahat bir buçuk ay sürmüş ve 491 parça halk türküsü ve havası derlenmiştir. Hoyrat, Maya, Divan, Kesik, İbrahimi, Ağıt gibi uzun havalarla ağır ve yörük, halay ve oyun havaları da bu gurubun taopladığı malzemeler arasındadır.¹⁷”

Bu derlemelerin ardından Diyarbakır ve yöresi müzik unsurları hakkında bazı kitaplar yayımlanmış olup bu yayınlarda yöre türkü ve ezgileri notalı olarak da yer almıştır. Bunlardan ilki Celal Güzelses’in yayımladığı çalışmadır:

“Kitap 220 sayfa olup notalıdır. Manilerin yer aldığı bölümde yöreye ait ağız, özelliği gösteren 86 adet mani örneği verilmiştir. Ardından 34 adet hoyrat şiir örneği ve 26 adet de maya örneği bulunmaktadır. Elimizdeki örnek eserin “halk türküleri” başlığıyla verilen bölümünde ise “Odasına Vardım, Az Kaldı Bayram Ola, Meclisine Mail Oldum Ben Bir Kaşı Karaya, Bir Çaket İsterem Beli Dar Ola, Bahçada Yeşil Hıyar, Çay İçinde Döğme Taş, Esmer Bugün Ağlamış, Kına Havası, Karanfilsin Tarçınsın” adlı türkülerin notaları ve sözleri verilmiştir.¹⁸”

İkinci çalışmada da yöre hakkında kısa bir bilgi ve nota yer alır:

“Kitap 147 sayfa olup notalıdır. Muzaffer Sarısözen’e ithaf edilen Kitapta bir önsözden sonra il adları alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir ve her bölgeden birer örnek türkünün sözleri ve melodileri yer almıştır. Adı geçen her ilin önce coğrafik olarak konumu belirtilmiş ardından ilin ve bağlı olduğu yörenin müzik folkloru oyunları bakımından özellikleri kısaca açıklanmıştır. Ritmik yapıda kullanılan türler ve yörede yaygın olarak kullanılan çalgılar açıldıktan sonra kaynak kişi ya da kaynak arşiv belirtilmiştir. Ardından türkünün notası ve sözleri ile bütün türkülerde metronom, kimi türkülerde de ezginin düzümü belirtilmiştir. Kitabın sonunda ayrıca Kerkük, Kıbrıs ve Rumeli’den de üç ezgi bulunmaktadır. Diyarbakır’a ayrılan bölümde türkünün adı “Garabaş Goyunu Güde Güde Getirdim” Diyarbakır, şeklinde adlandırılmıştır.¹⁹”

¹⁷ ALTINAY, A.g.e, s.133 (a)

¹⁸ ALTINAY, A.g.e, s.244 (a) (Bkz. GÜZELSES, Celal. Diyarbakır türküleri, Diyarbakır,1937.)

¹⁹ ALTINAY, A.g.e, s.252. (Bkz. TÜFEKÇİ, Neriman-Nida. Memleket Türküleri, Yenigün Matbaası, Hakan Yayınevi, İstanbul, 1964.)

2.2. Günümüzde Yayınlanmış Olan Diyarbakır ve Yöresine Ait Halk Ezgileri

Bu bölümde Diyarbakır İli'nin bu yüksek lisans çalışmasından önce derlenen resmi ve diğer notalı yayınlarda yer alan halk ezgilerine yer verilecektir.

2.2.1. TRT Türk Halk Müziği Repertuarı'nda Yer Alan Ezgiler

Diyarbakır iline ait TRT repertuarında kayıtlı bulunan ezgiler ve bu ezgilerin repertuar numaraları, kaynak kişisi, ezgileri derleyenler ve notaya alanlar **Ek 1** deki gibi sınıflandırılmıştır.²⁰

2.2.2. Diğer Notalı Yayınlarda Yer Alan Ezgiler

Resmi kaynaklar dışında diğer notalı yayınlarda karşılaşılan yerel ezgiler; türküler, sözlü-sözsüz oyun havaları ve uzun havalar olmak üzere **Ek-2** deki gibi sınıflandırılmıştır.²¹

2.3. Türkmenacı Köyünden Derlenen Halk Ezgileri

Türk Halk Müziği ürünleri öncelikle yaratılış bağlamı bakımından

a. Anonim halk müziği ürünleri

b. Âşık tarzı halk müziği ürünleri, olmak üzere incelenebilir.

²⁰ THM Repertuarı, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara, Mart-2000, ss. 24-26

²¹ Şevked BEYSANOĞLU, Salih TURHAN, Kubilay DÖKMETAŞ, Diyarbakır Musiki Folkloru, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996

Bu yüksek lisans çalışmasının eksenini oluşturan model, çalışmanın ‘Giriş’ bölümünde verilmiş olup söz konusu modele bu bölümde tekrar yer verilerek yöre halk müziği unsurları bir kez daha vurgulanacaktır:

Diyarbakır İli – Bismil İlçesi – Türkmenacı Köyü’nden Saptanan

Türk Halk Müziği Türleri

- Anonim Halk Müziği

Nenniler (Delori)

Ağıtlar

Türküler

Kına Türküleri

Gelin Geçirme (Havaley) Türküleri

Düğün Türküleri

Yırlar (Serbest Ritimli – Sözlü Örnekler)

Çöp Yırıt

Kıraç Yırıt

Uzun Havalar

Halaylar

- Âşık Halk Müziği - İnanç Bağlamında Türk Halk Müziği

Düvaz İmamlar

Deyişler (Demeler)

Semahlar

2.3.1. Anonim Halk Müziği Ürünleri

Anonim halk müziği; yaratıcısının süreç içinde kaybolduğu ve kimin yaptığı belli olmayan halk ezgileridir.

2.3.1.1. Ninniler

Ninnilerin konusu genellikle çocukları uyuturken sakinleştirici sözcüklerin bir araya getirilmesiyle oluşturulurken; kimi zaman annelerin içinde buldukları ruhsal durumlardan yola çıkarak farklı ve anlamlı konularla da ezgiyle bütünleştirilir.

“Bebeklerin uyumasına yardımcı olmak için söylenen ezgi. Özü evrenseldir. Türk ninnileri yapı bakımından manileri andırır. Ritmi bebekleri etkiler.²²”

Ninni kelimesi köyde ‘nenni’ yada ‘delori’ şeklinde adlandırılır ve söylenir. Türkmenacı Köyü’nde rastlanan ninnilerin sözleri aşağıdaki gibidir.

Kaynak Kişi: Ayşe Atabay

Yaşı: 68

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

DELORİ DELORİ DELORİ DELORİ BEŞİĞİME DELORİ
 ANA KURBAN DELORİ DELORİ DELORİ
 ANA HAYRAN LAYLI BEŞİĞİME DELORİ
 BUGÜN BEŞİĞİMEDE KOYDUM SENİ DELORİ DELORİ DELORİ
 BABAYDA VURUPTUR MENİ DELORİ DELORİ DELORİ
 BUGÜNDE BABAYDA ŞERDEN GELENDE DELORİ DELORİ DELORİ
 BUGÜN KİME YARALARIMI DÖKEYDİM DELORİ DELORİ DELORİ
 LAYLI BEŞİĞİME ANA KURBAN DELORİ

²² Ahmet SAY, Müzik Ansiklopedisi, C. 3, Say Yayınları, Ankara, 1985, s.958

ANA KURBAN HAYDE GİDEH HAYDE GİDEH
 ANA KURBAN BEŞİĞİME BUGÜN BU EVİ DE BARHI TERK EDEH
 ANA KURBAN BU KÖYDE MERHAMET YOHTUR
 ANA KURBAN MERHAMETLİDE KÖYE GİDEH
 AY DELORİ DELORİ DELORİ AH LAYLI BEŞİĞİMEDE DELORİ

Kaynak Kişi: Zeynep Atabay

Yaşı: 50

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

ELE ALMA MENİ ALMAM SENİ NENNİDE YAVRUM NENNİ
 ELEDE KOY YANIYA YATIR MENİ NENNİDE YAVRUM NENNİ
 ELE SAĞ YANIMDA YARA VARDIR AH DELORİ DELORİ LORİ
 ELE ASLAN DÖŞE YATIR MENİ NENNİDE YAVRUM NENNİ

Delori: Ninni

Döş: Göğüs

Hayde: Haydi

Yoh: Yok

2.3.1.2. Ağıtlar

Ölen kişinin ardından yakılan ve ölen kişinin yaşamından kesitlerin yer aldığı yada bir olay sonucu ölmüş ise o olayla ilgili temaların işlendiği ezgilere denir. İlk yaratıldığında ağıt yakma işini üstlenen kişilerce söylenir. Ağıt yakma işiyle uğraşan kişilere ‘yakımcı’ adı verilir.

“Ezgi ile beraber mersiye söyleyip ağlaşmak. Cenaze merasiminden sonra yapılan bir Anadolu köylü geleneği ve bir nevi anma göreneği. Bu sırada söylenen şeyin adına ağıt, ağıtı söyleyen kişinin adına da “ağıtçı” denilir. Mersiyehan, nevhager gibi törenler, ağıtın doğu dillerindeki karşılığıdır. Türklerde ağıdın kökenine Asya da rastlanır. Orhun yazıtlarında ve Şamanizm de bunları görebiliriz. Ağıtçılığın Türkiye’deki edebi şekli “Mevlid” dir²³”

Türkmenacı köyünde derlenen ağıt örnekleri aşağıdaki gibidir.

²³ Ahmet SAY, Müzik Ansiklopedisi, C.1, Say Yayınları, Ankara, 1985, s.24.

Kaynak Kişiler: Zeynep Atabay
Abdullah Atabay

Yaşları: 50/44

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

DEDİM SÖLE CANLAR TOPRAĞA SARILDI
AH SÖLE YANDIDA LO YÜREK YANDI
DEDİM SÖLE DEDİMİ DE KİME DÖKSEM
AH ANAY ÖLE ODA MENİ DELİ SANDI

ELE SULUDA BEDENİN ALTI
NEREYEDİ BAĞLIYIM ATI
AMAN AMAN ÖLSÜN ANAY
KARDAŞ MENDE KİMİN AMANATI
AMAN AMAN ÖLSÜN ANAY

DEDİM SÖLE BİR SENEDİ İKİDE BAYRAM DOLANIR
AH SÖLE DEDİMDE YAĞMIR YAĞAR ÇAYIRDA ÇEMEN SULANIR
AH SÖLE DEDİM KARDAŞIDA VURULANIN
VAR BAŞIDA DOLAM DOLANIR

ELE SÖLE GÜL DİKENE GÜL DİKENE
KARDAŞ DİKEN SARIL GÜL DİKENE
ELE KARDAŞ MENDE SENİ SÖYLEREM
NEÇEDE ÖMÜR TÜKENE
VAY AYVAH LEMİN AYVAH LEMİN

Kaynak Kişi: Ayşe Atabay

Yaşı: 68

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

ELE ANA KURBAN ANA KURBAN DAĞLARDA DAĞIM MENİM
 ELE ANA KURBAN ANA KURBAN YIHILDIDA DAĞIM MENİM
 DEDİM ANA KURBAN DAĞLAR DA MENİ YIHMAZDI
 DEDİM ANA HAYRAN YIHIPTIRDA DAĞIN MENİ
 DEDİM ANA KURBAN ANA KURBAN ANA HAYRAN

Kaynak Kişi: Hüseyin KOLUMAN

Yaşı: 47

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

BUGÜN UYANA BAH KARDAŞ YAR UYANA
 BUGÜN KARDAŞIMLA YAVRUMU KOYDULAR UYANA
 BUGÜN BİR BAHTIDA BAHMADI KARDAŞ MİYE
 LELEY BAŞIY DAYIYAYDIY UYANA
 GİDİ MEN NEYLEYİM NE SÖYLEYİM
 KARDAŞ ÖZÜ GÜZEL HULHU DARAL NE SÖYLEYİM

BUGÜN YOLADA YOLLADIM SENİ
 KARDAŞ YAVRUM KUZUM YOLADA YOLLADIM SENİ
 BUGÜN KARDAŞ YOLLARDA YORMIYA SENİ
 BUGÜN KARDAŞ MEN ALLAHIM ÇOH YALVARDIM
 BUGÜN KARDAŞ GERİDE YOLLIYAYDI SENİ

Amanat: Emanet

Söle: Söyle

Yağmur: Yağmur

Neçede: Nicede

Men: Ben

2.3.1.3. Türküler

“Türkü, Türki’den Türk’e ait anlamındadır. Kırsal kesim halkının sözel ezgilerin tümüne verdiği ad. “Hava” da denilmiştir. Türkler’in “Türkü”, Varsaklar’ın “Varsağı” ve Türkmenler’in de “Türkmani” adını verdiği türkülere 1930-1960 yılları arasında “Halk şarkıları” da denilmiş olup GHM içinde “Kırık Hava” adı verilen ezgilere de genel bir anlatımla “Türkü” denilmiştir.

Daha çok “hece vezni” az da olsa “aruz vezni” ile yazılmış Türk Halk Edebiyatına ait sözlerin, genel olarak basit, kolayca anlaşılabilir ve küçük soluklu ezgilendirilmesi sonucu oluşur. Bu ezgilerin en önemli özelliği, genel olarak bezekli oluşları yanında yoğun sekileme içermesidir.

En çok tek cümleli ve bir bölümlü biçimlerin kullanıldığı türküler genel olarak usullü olmasına karşın, bazen aynı türkü içinde usulsüz bölümlerde bulunabilir. Türkülerde daha çok 10 zamanlıya kadar olan usuller kullanılmıştır.²⁴

- Kına Türküleri:

Türk Halk Müziği bağlamında tören türküleri adı altında (kına geceleri vb.) incelenebilen; Anadolu’da daha çok kadınlar arasında bazen de erkekler arasında düzenlenen geleneksel toplantılarda söylenen halk ezgilerinin genel adıdır. Kına yakma merasimi esnasında gelini, gelinin ailesini ve o anda gelinin yanında bulunan kişileri hüznlendirmek için söylenen ezgilerdir. Kına gecelerinde kına türkülerinin yanısıra düğün türküleri de eğlence amaçlı söylenir.

Türkmenacı Köyü’nün kendine ait bir kına türküsüne rastlanılmamıştır. Ancak diğer bölgelerde ve yörelerde söylenen kına türküleri Türkmenacı Köyü’nde de söylenmektedir. (Kınayı getir aney, Çakmak çakmaya geldik vb.)

- Gelin Geçirme (Havaley) Türküleri:

Gelinin kız evinden alınıp düğünün olduğu yere götürülürken kadınlar tarafından yolda söylenen ezgilere denir. Gelin geçirme türküsüyle ilgili ezgilerin sözleri aşağıdaki gibidir.

²⁴ AKDOĞU, A.g.e, s.148

Kaynak Kişi: Ayşe Atabay

Yaşı: 68

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

GELİN GEÇİRME HAVASI (HAVALEY)

HAVAL HAVAL HAVAL HAVAL HAVAL HAVAL LE HAVALEY
 SARIDA SANDUK KİLİDİ ÜSTÜNÜDE TOZ BÜRÜDÜ
 SEN ORDAN ÇİH MENDE BIRDAN
 CAHALDA ÖMRÜM ÇÜRÜDÜ
 HAVAL HAVAL HAVAL HAVAL HAVAL HAVAL LE HAVALEY

Kaynak Kişi: Zeynep Atabay

Yaşı: 50

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

HAVAL HAVAL HAVAL HAVAL HAVAL HAVAL LE HAVALEY
 ŞARHAYADA VURDUM DESTE AH LE LE LEY LE HAVALEY
 DİBİNDE DE YATTIM HESTE AH LE LE LEY LE HAVALEY
 Bİ TASTA ŞERBET GETİR AH LE LE LEY LE HAVALEY
 YERİYEDE YATIM HASTE AH LE LE LEY LE HAVALEY

ÇİH ANAM ÇİH ÇİH HANIM ÇİH ÇİH BACIM ÇİH
 KÜREKEN DAMDA GELİN AŞŞAHTA ÇİH ANAM ÇİH
 ÇİH BACIM ÇİH

Kaynak Kişi: Nazime Yaşar

Yaşı: 71

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

HAVAL HAVAL HAVAL HAVAL HAVAL HAVAL LE HAVALEY
 KAYADANDA İNER AKRAP HAVAL HAVAL LE HAVALEY
 AĞZINDA VAR YEŞİL YAPRAK AH LE LE LEY LE HAVALEY
 GEL İKİMİZ KAVUŞALIM HAVAL HAVAL LE HAVALEY
 Bİ SONUMUZ KARA TOPRAK AH LE LE LEY LE HAVALEY

BI TEPE DEN YENDİRDİLER HAVAL HAVAL LE HA VALEY
 AL İPEĞİ GEYDİRDİLER AH LE LE LEY LE HA VALEY
 MEN SENİ ÇOK SEVİYİDİM HAVAL HAVAL LE HA VALEY
 NEDENDE GERİ DÖNDÜLER AH LE LE LEY LE HA VALEY

KARŞIDANDA GÖRÜNİYSEN HAVAL HAVAL LE HA VALEY
 ÇARŞAFADA BÜRÜNİYSEN AH LE LE LEY LE HA VALEY
 SİYAH ÇARŞAFIN İÇİNDE HAVAL HAVAL LE HA VALEY
 SEN NE GÜZEL GÖRÜNİYSEN AH LE LE LEY LE HA VALEY

Sanduk: Sandık

Cahal: Cahil

Şarha: Ekin Sapı

Heste: Hasta

Bi: Bir

Küreken: Damat

Çıh: Çık

Aşşah: Aşağı

Yendirmek: İndirmek

Geydirmek: Giydirmek

- **Düğün Türküleri:**

Genellikle oyun amaçlı seslendirilen yöresel ezgilerdir. Türkmenacı Köyü'nün kendine ait düğün ezgileri süreç içerisinde kaybolmuştur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve özellikle Diyarbakır yöresi halk ezgileri Türkmenacı Köyü'nün düğün ezgilerini oluşturmaktadır.

2.3.1.4. Yırlar

Yırlar, mani türündeki sözlerin serbest ritimli ezgilerle birlikte söylenmeleriyle oluşan, uzun hava türüne benzeyen ancak söyleniş tarzı ve kullanıldığı yer bakımından farklılıklar gösteren ezgilerdir. Beş ses genişliği içinde özellikle de hüseyini dizisinde seslendirilirler. Konu olarak aşk, sevdâ ve ayrılık temalarını işlerler. Yırlar yalnız bayanların yada erkeklerin kendi aralarında söylendiği gibi kadınlı erkekli olarakta

söylenir. Yırları söyleniş ve kullanıldığı yer bakımından iki alt kolda incelemek mümkündür. Bunlar:

- Çöp yırı:

Köyde yaşayan kadın ve kızların tarla işlerinde uğraşları esnasında seslendirdikleri serbest ritimli ezgilerdir.

- Kıraç yırı:

Köyde yaşayan erkeklerin hayvan otlatma ve harman zamanları seslendirdikleri serbest ritimli ezgilerdir.

Bu iki alt kol her ne kadar söyleniş ve kullanıldığı yer bakımından farklılıklar gösterse de konu olarak aynı temaları işlerler. Türkmenacı Köyünde Raslanılan ‘Çöp Yırı’ ve ‘Kıraç Yırı’ örnekleri aşağıdaki gibidir.

Kaynak Kişi: Ayşe Atabay

Yaşı: 68

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

BUGÜN BU KARŞIDA GÖRDÜM O SENİ OY
ELE GÖZDENDE İTİRDİM O SENİ OY
ELE MEN SENİ GÖZÜME KIYMAZIYDIM
AH BI ELİMLE VERDİM SENİ
AH AMAN AMAN AMAN AMAN
HARAP ZAMAN OY

Kaynak Kişi: Zeynep Atabay

Abdullah Atabay

Yaşları: 50/44

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

DEDİM ULAN ULAN ULAN ULAN
DEDİM BİÇİMDE BELE BİÇİLMEZ
AH SÖLEDİM SUDA BULANIH İÇİLMEZ

AH SÖLEDİ DEDİM VALLA DEDİM ANAY ÖLE
 BI KIZDA ÇOH MU GÜZELDİR
 AH SÖLE BI KIZDAN DA VAZ GEÇİLMEZ.

ELE KIRAÇTAN YENEN OĞLAN
 GÖMLEĞİDE KETEN OĞLAN
 ELE NİŞALİYDA ELLER ALIP
 KAYGUSUZDA YATAN OĞLAN

DEDİM KIZ SÖLE VALLA BI SİYEDE DÜŞMAN DİYLER
 AH ANAY ÖLE DÜŞMANADA KIZ VERMİYLER
 VALLA DÜŞMANADA KIZ VERSELER
 AH BELE BİLİY SİYE HARAM DİLER

ELE İKİ KIRAÇ ARASI
 KOLUNDA PİCAH YARASI
 ELE GİTTİM İSTEDİM VERMEDİLER
 KOLU YÜREKTEN YILMAZ YARASI

İtirmek: Yitirmek

Bele: Böyle

Siye: Sana

Pıcah: Bıçak

2.3.1.5. Uzun Havalalar

Ritmik açıdan serbest olan ancak kalıpsal ezgi gidişleri belli seyirde 2/4, 3/4, 5/8, 9/8'lik gibi belli ölçü kalıplarına girmeyen ezgilerdir.

“Uzun Havalalar; söz, ezgi, seslendirme amacı, ortamı ve zamanı, söyleyiş tavrı, ağız ve yöresel özellikleri nedeniyle, Maya, Hoyrat, Divan, Bozlak, Gurbet Havası, Yol Havası, Barak Havası, Arguvan Havası, Tecnis, Müstezat gibi alt dallara ayrılır. Uzun havalar söylenmeden önce genellikle, söyleyeni ezgiye hazırlayıcı bir giriş ezgisi çalınır. Bu giriş ezgisi doğaçtan ve özgür ritimli olabileceği gibi kalıplaşmış bir kırık ezgide olabilir²⁵”

²⁵ ALTINAY, A.g.e, s.11 (a)

Uzun hava yada düz hava, hava yakmak, yakım yakmak, ozannama okumak, hava ekmek, hava asılmak, yüksek hava, avaz, çıkışmak, kazındırmak, koşma koşmak(okumak), mani okumak, uzun kayda, kayabaşı, dağbaşı, ova havası, engin hava, gibi terim ve tabirler,uzun hava terimi yerine kullanılmaktadır.²⁶

Diyarbakır ve çevresinde sıkça görülen hoyratlara Türkmenacı köyünde rastlanılmamıştır. Ancak geçmiş yıllarda Malatya Arguvan ve Gaziantep yöresinden her yıl belli aralıklarla gelen âşıklar nedeniyle bu yörelerin uzun hava türlerinin etkisinde kalındığı gözlenmiştir. Örneğin ‘Bende şu dünyaya geldim geleli’ adlı uzun hava Gaziantep yöresinde bilinen Türkmen bozlağıyla hem sözel hemde ezgisel olmak üzere bire bir benzerlik göstermektedir. Türkmenacı Köyü’nde tespit edilen uzun havalar aşağıdaki gibidir.

Kaynak Kişi: Muharrem Yaşar

Yaşı: 47

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

DÜNÜM NEREDEYDİN

DÜNÜM NEREDEYDİN BUGÜN MÜ GELDİN BU GÜN MÜ GELDİN
AH ÖTME GARİP GARİP BAĞRIMI DELDİN BAĞRIMI DELDİN
VALLA EŞİMDEN AYRILDIM BEN BURADA KALDIM
AH ELE YAD AVCILAR VURMUŞ TELLİ TURNAMI

GİTME TURNAM GİTME DAĞLAR SALINDA DAĞLAR SALINDA
AH ELE HAK MUHAMMET ALİ YOK MU DİLİNDE YOK MU DİLİNDE
VALLA MÜSAİBİM KALMIŞ KENAN ELİNDE
AH ELE YAD AVCILAR VURMUŞ TELLİ TURNAMI

²⁶ Mustafa ÖZGÜL, Salih TURHAN, Kubilay DÖKMETAŞ, Notalarıyla Uzun Havalarımız, Ankara, 1996, s.15

Kaynak Kişi: Bektaş Atabay

Yaşı: 53

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

BENDE ŞU DÜNYAYA GELDİM GELELİ

BENDE ŞU DÜNYAYA GELDİM GELELİ

AH NEYLEYİMDE GAMLI GÖNÜL ŞAD OLMAZ OY BENİ BENİ

FELEK BANA GÜLME DEDİ CİHANDA

VALA BEN GÜLSEMDE GAMLI GÖNÜL ŞAD OLMAZ OY OY

BİLMEM ŞU FELEĞİN NESİ VAR BENDE

AH GECE GÜNDÜZ AĞLARIMDA GÖZLERİM KANDA OY BENİ BENİ

FELEK BANA GÜLME DEDİ CİHANDA

VALA BEN ÖLSEMDE GAMLI GÖNÜL ŞAD OLMAZ OY OY

2.3.2.1. Halaylar

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde özellikle Orta ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde genellikle davul-zurna eşliğinde oynanan bir ekip oyunudur.

“Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu’da davul-zurna eşliğinde, toplu halde oynanan bir halk oyunumuz. “Alay” sözcüğünden geldiği ve kalabalıklar tarafından oynandığı için bu adı aldığı sanılmaktadır. En az beş kişiyle oynanır. Daha çok erkek oyunudur. Disiplinli bir dizi oyunu olarak halk oyunlarının içinde en gösterişlilerindedir. Genellikle el ele ya da kol kola yürütülür. “Kartal Halayı” ve “Köy Halayı” tutulmadan oynandığı halde dizi bozulmaz. Düğün, nişan, bayram, asker uğurlaması gibi törenlerde ve her tür köy eğlencelerinde halay çekilir.²⁷”

Türkmenacı köyünde halaylarla ilgili yapılan alan araştırması sırasında köyün kendine ait olan halay ezgilerinin kaybolduğu gözlenmiştir. Çevre ilçe ve köylerde oynanan halayların buradada oynandığı gözlenmiştir.

²⁷ F.Reyhan ALTINAY, Basılmamış Güz Yarıyılı Türk Halk Müziği Bilgileri Ders Notları, İzmir, 1996, s.76

2.3.2. Âşık Yaratmaları

Âşık yaratması, Âşık tarzı da dediğimiz yaratıcısı belli olan Âşık müziği; ozan, saz şairi, halk şairi veya âşık dediğimiz kişiler tarafından üretilen ve onların adını veya mahlasını üzerinde taşıyan eserlerin saz eşliğinde irticalen çalınıp söylenmesiyle meydana gelen müziktir.

Aşık Müziği, temelini anonim halk müziği gelenekleri ile dini-tasavvufi tekke müziğinden almıştır. Müzik ile şiirin, bir başka deyimle saz ile sözün birbirini bütünlemesi, şiirlerinde büyük çoğunlukla ‘hece vezni’nin kullanılması ve ‘türkü’ formuna titizlikle uyulması âşıklık geleneğinin başlıca özelliğidir. Aşıklar yörede yaşayan ezgi kalıpları ve icra üsluplarından etkilenirler.

2.3.2.1. Dûvaz İmamlar

Alevi-Bektaşî topluluklarında 12 imamın sırasıyla ardarda zikredildiği ve övüldüğü ezgilere denir.

“Dûvaz İmamlar; 12 imamın arka arkaya sırasıyla zikredildiği nefeslerdir. Dûvaz kelimesi Farsça’da oniki(12) manasındadır. Bektaşîliğin en önemli formel sayılarından olan ve 12 imama, 12 hizmet ve 12 posta istinaden kullanılan oniki sayısı; dûvaz anlamıyla sadece oniki imama övgü veya bu imamların isimlerinin sırasıyla zikredildiği nefesler için kullanılır. Anadolu’da halk arasında bu nefeslere “Dûvaz İmam” “Dûvazdeh İmam” ya da kısaca “Dûvazdeh” denir.²⁸”

Türkmenacı Köyü’nde rastlanan 2 dûvaz imamın sözleri şöyledir:

²⁸ YALTIRIK, A.g.e, ss.51-52

Kaynak Kişi: Selime Yaşar (Âşık Mahturna)

Yaşı:51

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

EVEL BAŐTAN MUHAMMEDE SELAVAT

EVVEL BAŐTAN MUHAMMET'E SELAVAT
GÖNÜL KALK GİDELİM HÜSEYİN'E DOĞRU
HER ZAMAN RESULSÜN HÜKMÜN KIYAMET
GÖNÜL KALK GİDELİM HÜSEYİN'E DOĞRU

İMAM HASAN HÜSEYİN ALİ'NİN OĞLU
GİDERLER ŐEHİTLER YOLUNA DOĞRU
ZEYNEL-İ ABİDİN'DİR HÜSEYİN'İN OĞLU
GÖNÜL KALK GİDELİM HÜSEYİN'E DOĞRU

MUHAMMET BAKIRDAN KURALIM DEMİ
CAFER SADIK ALA GÖNLÜMÜZ GAMI
MUSA-YI KAZIMA BAĞLIYIZ HEMİ
GÖNÜL KALK GİDELİM HÜSEYİN'E DOĞRU

KUL İMAM RIZA DAN OLSA HİDAYET
TAKİ İLE NAKİ ASKER KILSIN İNAYET
HASAN ASKER METHİ ŞAH-İ VİLAYET
GÖNÜL KALK GİDELİM HÜSEYİN'E DOĞRU

PİR SULTAN ABDAL'IM SÖYLERİM HAMAN
YEZİDİN GÖNLÜNDEN GİTMEDİ GUMAN
AHIR NEFESİMİZ 12 İMAM
GÖNÜL KALK GİDELİM HÜSEYİN'E DOĞRU

Kaynak Kişi: Selime Yaşar (Âşık Mahturna)

Yaşı: 51

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

KUL MUHAMMET MUSTAFA'YA

KUL MUHAMMET MUSTAFA'YA

ÂşIK OLDUM ÂşIK OLDUM

PİRİM ALİ MİRATAZA'YA

ÂşIK OLDUM ÂşIK OLDUM

HATİCE ANA FATMA'YA

HER CAN LAYIKMI TAPMAYA

OL HASAN OL MUşTABAYA

ÂşIK OLDUM ÂşIK OLDUM

NİYAZIM VAR KERBELA'YA

HEM şAHA ARşIALAYA

şAH HÜSEYİN ZEYNEL ABAYA

ÂşIK OLDUM ÂşIK OLDUM

İMAM BAKIR'IN BAğRINA

CAFER'İN İLİM SİRRINA

KAZIMIN SİRRI UğRUNA

ÂşIK OLDUM ÂşIK OLDUM

İMAM RIZA'NIN YOLUNA

CAFER'İN İLİM SİRRINA

KAZIMIN SİRRI UğRUNA

ÂşIK OLDUM ÂşIK OLDUM

TAKI'NİN GLLERİ BİTER

ARTIK CANIMIZA YETER

HASAN ASKER HİMMET EDER

ÂşIK OLDUM ÂşIK OLDUM.

HACI BEKTAŞ DİLİMEDİR
 ŞAHI MERDAN GÖNLÜMDENİR
 SEVGİLERİ KALBİMEDİR
 ÂŞIK OLDUM ÂŞIK OLDUM.

MAHTURNA'YIM YETTİM ERE
 İNANMAM BEYHUDA KÖRE
 OL MEHTİ RESUL SERVERE HEP
 ÂŞIK OLDUM ÂŞIK OLDUM

2.3.2.2. Değişler

Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde raslanılan, özellikle Alevi-Bektaşî tarikatından olan halk tasavvuf şairlerinin eylemleriyle ilgili temaları konu edinen değişler, Alevi tekkelerinde tören sırasında bağlama eşliğinde çalınıp söylenen ezgilerdir.

“Âşık Edebiyatı ve Türk Halk Müziği içinde yer alan Âşık tarzı müziğin en önemli malzemeleridir. Dini-Tasavvufî olanlar hariç genel anlamda değişler daha çok profan nitelikli şiirlerden oluşmakta ve şiirin en son dörtlüğünde şairin mahlası geçmektedir. Halk arasında “tapşırma” da denen bu uygulama esasen Türk halk şiirinin en önemli öğelerinden biridir.

Âşıklar hemen hemen her konuda (aşk, seveda, ayrılık, gurbet, memleket ve yurt sevgisi, ölüm, meslekler, bayrak ve Atatürk sevgisi, tasavvuf, din, iman, savaş, barış vb.) şiirler söylemiş yada yazmışlardır. Didaktik, pastoral ve lirik yönü kuvvetli olan değişlerin “değiş ezgi kalıbı” diyebileceğimiz birbirine yakın ezgi tipleri vardır.²⁹”

Türkmenacı köyünde yapılan araştırmalar sonucunda köye ait 7 tane değiş sözleri ve ezgileriyle birlikte tespit edilmiştir. Bu değişlerin sözleri aşağıda verilmiştir.

²⁹ YALTIRIK, A.g.e, s.283

Kaynak Kişiler: Bektaş Atabay - Muharrem Atabay

Yaşları: 53/32

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

GÜZEL ŞAHTAN BİZE BİR DOLU GELDİ

GÜZEL ŞAHTAN BİZE BİR DOLU GELDİ
BİR SEN İÇ SEVDİĞİM BİRDE BANA VER
HÜNKAR HACI BEKTAŞ VELİ'DEN GELDİ
BİR SEN İÇ SEVDİĞİM BİRDE BANA VER

PAYIM GELİR ERENLERİN PAYINDAN
MUHAMMET NESLİNDEN (DOST DOST) ALİ SOYUNDAN
KIRKLARIN EZDİĞİ ENGÜR SUYUNDAN
BİR SEN İÇ SEVDİĞİM BİRDE BANA VER

BELİNE KUŞAMIŞ NURDAN BİR KEMER
İÇMİŞİM DOLUYU ÜREĞİM YANAR
HERKEZ SEVDİĞİNDEN BİR BADE UMAR
BİR SEN İÇ SEVDİĞİM BİRDE BANA VER

SENİN ÂŞIKLARIN KAYNAYIP ÇOŞTU
CANINA UĞRAYIP SERİNDEN GEÇTİ
SEFİL HÜSEYNİMDEN BİR DOLU İÇTİ
BİR SEN İÇ SEVDİĞİM BİRDE BANA VER

Kaynak Kişiler: Bektaş Atabay - Muharrem Atabay

Yaşları: 53/32

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

GÜL BİTTİĞİ YERİ BİLİRİM DERSİN

GÜL BİTTİĞİ YERİ BİLİRİM DERSİN
BİLİR MİSİN BENLİK ŞEYTANA DÜŞTÜ
CEVAHİR MADENİN BULAYIM DERSİN
CEVAHİR BULANLAR UMMANA DÜŞTÜ
(EFENDİM SULTANIM GEL HA GEL)

BEN ALİ'Yİ GÖRDÜM MAHBUP ÇAĞINDA
 SELMAN'IN ÇİNİNDE YOLUN SAĞINDA
 CENNETTEN İÇERİ FİRDEVS BAĞINDAN
 BÜLBÜL FİGAN EDER GÜL ŞENE DÜŞTÜ

SELMAN'IN ÇİNİNDE BİR OĞLAN GELDİ
 DESTUR ŞAHİM DİYE EL İLE ALDI
 MUHAMMET TERİNİ GÜL İLE SİLDİ
 O ZAMAN KOKUSU İNSANA DÜŞTÜ

MUHAMMED'İ GÖREN CANLAR AĞLADI
 SEL SEL OLUP ÇEŞMİM YAŞI ÇAĞLADI
 CEBRAİL HABİBİN BELİN BAĞLADI
 KIRKLARIN CEMİNDE ERKANA DÜŞTÜ

KIRKLAR GELDİ HER ÇİÇEKTEKİ DERDİLER
 KOKLAYIP HEM YÜZLERİNE SÜRDÜLER
 HER DESTESİN BİR GÜZELE VERDİLER
 GÜL MUHAMMET NERGİZ SELMAN'A DÜŞTÜ

CENNETİN KAPISIN KIRKLAR AÇTILAR
 TOHUMUNU YERYÜZÜNE SAÇTILAR
 BİR ÜZÜMÜ ENGÜR EDİP İÇTİLER
 SİZE MESÇİT BİZE MEYHANE DÜŞTÜ

KUL HİMMET USTADIM DİLEK DİLEDİ
 SEYYAH OLUP ŞU ALEMİ ELEDİ
 ARAFAT DAĞINDA BİR KOÇ MELEDİ
 İSMAİL ÖNÜNDE KURBANA DÜŞTÜ

Kaynak Kişi: Bektaş Atabay

Yaşı: 53

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

MEDET MEDET ŞAHI MERDAN GEL YETİŞ

ALİ DOST

MEDET MEDET ŞAHIMERDAN GEL YETİŞ

BULANIK ŞU ALEM DURULMAZ OLDU

KİMİ İLERİ SÖYLER KİMİSİ GERİ HA GERİ

ADAVAT ARADAN AYRILMAZ OLDU

(EFENDİM SULTANIM GEL HA GEL)

ALİ DOST

BURAYADA BİR OCAK OĞLU GELİNCE

DARILIRLAR GÜNAHINI SORUNCA

EVLİYALIK DOĞRU YOLU SÜRÜNCE

KAÇTI BİR KAÇKINCI GÖRÜLMEZ OLDU

ALİ DOST

GAYET EVLİYANIN DELİLİ İTTİ

MÜREBBİ MÜSAİP KORKUSU GİTTİ

ŞİMDİKİ SOFULAR YOL ERKANI UNUTTU

TALİPDE REHBERDEN SORULMAZ OLDU

ALİ DOST

ANLAMAZA ÖĞÜT VERMEK NE ÇETİN

NE HAKİKAT DİNLER NE ŞERİATI

EYERLENMİŞ BİNİMİŞ ŞEYTANIN ATI

ELİNDEN KAMÇISI ALINMAZ OLDU

ALİ DOST

PİR SULTAN ABDAL'IM BAĞRIMIN BAŞI

AKAR DURMAZ OLDU GÖZÜMÜN YAŞI

EĞER HAK CEBRİNDE KALKMAYAN KİŞİ

ŞİMDİ BU YERLERDE GÖRÜLMEZ OLDU

Kaynak Kişiler: Bektaş Atabay - Muharrem Atabay

Yaşları: 53/32

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

NOLAYDI GELMİYEYDİM ŞU CİHANA

NOLAYDI GELMİYEYDİM ŞU CİHANA
HANI VAKİLA HAK ŞÖYLE YEGANE
EZEL DOST BAĞININ BEN BİR GÜLÜYDÜM
BANA MÜŞTAK İDİ DEVRİ ZAMANE

GÜL İKEN ŞİMDİ GELDİM BÜLBÜL OLDUM
ONUN İÇİN BAŞLADIM AHU FİGANA
TEFERRUŞ EYLEYİP DERYAYIVATER
BIRAKTI TEŞNEBİ DERE YEGANE

CEMAL YARI İDİ SEYRİ SULUVİ
YOK İDİ ARAYERDE BİR BAHANE
YETİM OLDUM ŞU GURBETTE ONUN İÇİN
VATANDIR İSTEDİĞİM YANE YANE
BUDUR SEYİT NİZAMOĞLU RİCAMIZ
BU GEVHER VARI EVVELKİ MEKANE

Kaynak Kişiler: Bektaş Atabay - Muharrem Atabay

Yaşları: 53/32

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

BEYHABERLER DERDU DİLDEN GELMESİN BU MECLİSE

BEYHABERLER DERDU DİLDEN
GELMESİN BU MECLİSE
GEÇMİYENLER HAYRİ HALDAN
GELMESİN BU MECLİSE

BİZ EZEL MİHMAN ŞARABI
NUŞ EDEN GELSİN BERİ

AR EDENLER TAR EDENLER
GELMESİN BU MECLİSE

ATEŞİ AŞK İLE CÜMLE
VARLIĞI YIKMIŞLARI
KAMU VARLIĞIN ELİNDEN
GELMESİN BU MECLİSE

AŞK İLE VAIŞ İLE
HEM CAN OLAN GELSİN BEDU
KİM BU ELDEN BİLMİYENLER
GELMESİN BU MECLİSE

KUŞ DİLİ SÖYLER SÜLEYMANİ
ZAMAN ONDAN GİDER
SEYFİ KİM BİLMEZ BU DİLDEN
GELMESİN BU MECLİSE

Kaynak Kişiler: Bektaş Atabay - Muharrem Atabay

Yaşları: 53/32

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

GÜL YÜZLÜM GÜL DESTİM NEMDEN İNCİNDİN

GÜL YÜZLÜ GÜL DESTİM NEDEN İNCİNDİ
ARAYA SÖZ KATAN ELDİR EFENDİM
BEN KULUNAM HAKİPAYINA GELDİM
ARADAN NOKTAYI KALDIR EFENDİM

KULUN İŞİ DAİM HATA İŞLEMEK
ADETTİR FİDANI KESİP AŞLAMAK
BİR MÜRVEYDEN YÜZBİN KAN BAĞIŞLAMAK
TA EZELDEN KALAN YOLDUR EFENDİM

DOST DOSTU BİR PULA SATAR MI BÖYLE
SAİLLERE MEYİL KATAR MI BÖYLE
KUSURLUSUN DİYE ATAR MI BÖYLE
KULDUR BAZEN KUSUR İŞLER EFENDİM

GAM İLE GEÇİRDİM BENDE BEŞ GÜNÜ
 SENİN ŞANIN KALDIRMAKTIR DÜŞKÜNÜ
 BEN BİR DİVANEYİM ÖLÜM ŞAŞKINI
 GÖSTER CEMALİNİ GÜLDÜR EFENDİM

PİR MEHMED'İM İLMİM ZATIM BİLENLER
 MECNUN OLUR DOST CEMALİN GÖRENLER
 KUSURLU GÖZETİR (KAMİL)SULTAN OLANLAR
 KUL KUSURDAN HALİS DEĞİL EFENDİM

Kaynak Kişi: Selime Yaşar (Âşık Mahturna)

Yaşı:51

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

MÜFTÜ KULAK VER SÖYLEDİĞİM SÖZE

MÜFTÜ KULAK VER SÖYLEDİĞİM SÖZE
 VERDİĞİN FETVALAR YANLIŞTIR YANLIŞ
 NEDEN İFTİRALAR EDERSİN BİZE
 VERDİĞİN FETVALAR YANLIŞTIR YANLIŞ

ALEVİ'NİN GÜNAHINI ALIRSIZ
 HAKKIN HUZURUNA NASIL VARIRSIZ
 YARIN MAHŞER GÜNÜ NERDE KALIRSIZ
 VERDİĞİN FETVALAR YANLIŞTIR YANLIŞ

FAKİRLER AÇ GEZER ZENGİNLER TOHTUR
 BUNUN İÇİN BENİM ÜZGÜNLÜĞÜM ÇOHTUR
 MUM SÖNDÜRMEK HİÇBİR MİLLETTE YOKTUR
 VERDİĞİN FETVALAR YANLIŞTIR YANLIŞ

MEKKE'YE GİDİYOR HACILARINIZ
 ÇIKMAZ YÜREĞİMDEN ACILARINIZ
 BİZİMLE Mİ YATTI BACILARINIZ
 VERDİĞİN FETVALAR YANLIŞTIR YANLIŞ

GERÇEK ÂŞIKLARIN HAKTIR NEFESİ
 BÜLBÜL FİGAN EDER GÜLE HEVESİ
 BEKİR ÖMER OSMAN ALİ'NİN NESİ
 VERDİĞİN FETVALAR YANLIŞTIR YANLIŞ

MAHTURNA BACI DA DİYORLAR BANA
 HER NE SÖYLERSEM GELMESİN DİVANA
 SİZ TAPMIŞSINIZ ÖMER İLE OSMAN'A
 VERDİĞİN FETVALAR YANLIŞTIR YANLIŞ

2.3.2.3. Semahlar

Alevi-Bektaşî topluluklarının cem ayinleri esnasında Tasavvufî halk müziği ve edebiyatına hareketinde katılmasıyla oluşan ezgilerdir.

“Semahlar Tasavvufî Halk Müziği sahasına giren eserlerin bir bölümünü oluştururlar. Tasavvufî Halk Müziği ve edebiyatına hareketinde katılmasıyla oluşan şiir-müzik-raks üçlüsünün etkisi daha güçlü olmaktadır. Samahlar ilkel topluluklarda müzik eşliğinde yapılan dinsel dansların zaman içinde değişerek günümüze kadar ulaşmış şeklidir. Dinleme, işitme, duyma gibi anlamlar içeren “sima, sema” kelimesinden gelen semah, Alevi-Bektaşî zümrelerin yaşam biçiminde, geleneksel hukuk anlayışında, örf, adet, gelenek, görenek, müzik ve edebiyatında yer alan ve kökleri Orta Asya’da eski Türk inançlarına dayanan bir kültürel birikimdir. Aynı zamanda ritüel yapısıyla ait olduğu çevrelerin dinsel ibadet biçiminin bir parçasıdır. Semahlar bu yönüyle organize olmayı ve sosyal manada birlikte iş görmeyi ve özellikle hizmet sunmayı hedef alan bir ritüel uygulamadır.³⁰”

Türkmenacı köyünde semahlarla ilgili yapılan tespitlerde ise 2 semah ezgisi sözleriyle saptanmıştır. Bu semahları sözleri aşağıdaki gibidir.

³⁰ YALTIRIK, A.g.e, s.285

Kaynak Kişi: Hasan Baykut (Hasan Dede)

Yaşı: 40

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

ALİ NUR MUHAMMET NUR

ALİ NUR MUHAMMET NUR

ALİ'NİN DÜLDÜLÜNÜN DIRNAĞINDAKİ NALİ NUR

ÇOĞ AYAĞA GİDERDİ HAYRIDA HİKMETE DALDI

İSMAİL PEYGAMBERİN KOYUNU GÜDERİYDİ

HAK LE İLAHA İLLALLAH HAK LE İLAHA İLLALLAH

ALİ MÜRŞİT GÜZEL ŞAH GÜZEL ŞAHİM EYVALLAH

ARKASIN VERDİ TAŞA

GÖR NELER GELDİ BAŞA

O GÖN KUŞLUK MAHALİ

YEDİRİR KURDA KUŞA

HAK LE İLAHA İLLALLAH HAK LE İLAHA İLLALLAH

ALİ MÜRŞİT GÜZEL ŞAH GÜZEL ŞAHİM EYVALLAH

İSMAİL PEYGAMBER ÇİHA GELDİ

MALINA BAKA GELDİ

KOYUN KARA ÇOBAN ARAP

BİR SÜRÜ GÖRMEDİN Mİ

HAK LE İLAHA İLLALLAH HAK LE İLAHA İLLALLAH

ALİ MÜRŞİT GÜZEL ŞAH GÜZEL ŞAHİM EYVALLAH

ÇOBAN DER İSMAİL PEYGAMBER BAK BANA

KULAK VER DİNLE BANA

BANA BİN KOYUN VERSEN

SIRRIMI DEMEM SANA

HAK LE İLAHA İLLALLAH HAK LE İLAHA İLLALLAH

ALİ MÜRŞİT GÜZEL ŞAH GÜZEL ŞAHİM EYVALLAH

ÇOBAN DER İSMAİL PEYGAMBER SAĞIRIYDIM SAVULDUM

MOR SÜMBÜLLÜ BAĞ OLDUM

HAKTAN İNAYET GELDİ

ARAP İKEN AVULDUM

HAK LE İLAHA İLLALLAH HAK LE İLAHA İLLALLAH
ALİ MÜRŞİT GÜZEL ŞAH GÜZEL ŞAHİM EYVALLAH

BİR BÖLÜK KALKIŞTILAR
BİRBİRİNE BAĞIŞTILAR
İSMAİL PEYGAMBERİN
RUHUNA FETVA AÇTILAR

HAK LE İLAHA İLLALLAH HAK LE İLAHA İLLALLAH
ALİ MÜRŞİT GÜZEL ŞAH GÜZEL ŞAHİM EYVALLAH

Kaynak Kişi: Selime Yaşar (Âşık Mahturna)

Yaşı:51

Derlendiği Yer: Türkmenacı Köyü

BU GÜN BİZE PİR GELDİ

BUGÜN BİZE PİR GELDİ
GÜLLERİ TAZE GELDİ
ÖNÜ SIRA KAMBER'İ
ALİ EL-MÜRTİZA GELDİ

EYVALLAH ŞAH'IM EYVALLAH
HAK LÂ İLAHE İLLALLAH
SEN ALİ'MSİN GÜZEL ŞAHİM
EYVALLAH ŞAH'IM EYVALLAH

ALİ BİZİM ŞAH'IMIZ
SECDE KIBLEGÂHİMİZ
Mİ'RAÇTAKİ MUHAMMED
O BİZİM PADİŞAH'IMIZ

EYVALLAH ŞAH'IM EYVALLAH
HAK LÂ İLAHE İLLALLAH
SEN ALİ'MSİN GÜZEL ŞAHİM
EYVALLAH ŞAH'IM EYVALLAH

PADİŞAH'IM KARADAN
HAK'TIR BİZİ YARADAN
BEN PİR'İMDEN AYRI DÜŞTÜM
BİN YIL GEÇTİ ARADAN

EYVALLAH ŞAH'IM EYVALLAH
 HAK LÂ İLAHE İLLALLAH
 SEN ALİ'MSİN GÜZEL ŞAHİM
 EYVALLAH ŞAH'IM EYVALLAH

ARAMI UZATTILAR

YARAMA TUZ ATTILAR

FAZLIYA BİR KUL GELDİ

BEDESTANDE SATTILAR

EYVALLAH ŞAH'IM EYVALLAH
 HAK LÂ İLAHE İLLALLAH
 SEN ALİ'MSİN GÜZEL ŞAHİM
 EYVALLAH ŞAH'IM EYVALLAH

SATTILAR BEDESTANDA

SES VERİR GÜLİSTANDA

MUHAMMED'İN MATEMİ

BERGÜZARDIR ASLANDA

EYVALLAH ŞAH'IM EYVALLAH
 HAK LÂ İLAHE İLLALLAH
 SEN ALİ'MSİN GÜZEL ŞAHİM
 EYVALLAH ŞAH'IM EYVALLAH

ASLANDA BERGÜZARIM

BİR BİR HASRET GEZERİM

HASRET İLE KAVUŞTUM

DAHA BEN İNTİZARIM

EYVALLAH ŞAH'IM EYVALLAH
 HAK LÂ İLAHE İLLALLAH
 SEN ALİ'MSİN GÜZEL ŞAHİM
 EYVALLAH ŞAH'IM EYVALLAH

SONUÇ

"Türkmenacı Köyü Halk Kültüründe Müzik Unsurları" başlıklı bu yüksek lisans çalışmasına konu olan alandaki müzik unsurlarının tespiti ve değerlendirmesine ilişkin olarak daha önce yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan bu çalışma ile köyün halk kültürü ve halk müziği unsurlarının neler olduğu; Diyarbakır ve Bismil İlçesi'nden kültürel farklılıklarının olup olmadığı ve bu farklılıkların neleri kapsadığı araştırılmıştır. Ayrıca, köyün kültürel geçmişi ile etnik yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. Araştırma kapsamında yöreye ait gerek anonim halk müziği örnekleri (ağıtlar, ninniler, uzun havalar, kına türküleri ve düğün türküleri vb.) gerekse inanç bağlamında halk müziği ürünleri (deyişler, semahlar, düvazlar vb.) tespit edilmiş olup daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ezgilerin notalı ve sözlü örneklerine yer verilmiştir.

Bu çalışmada notaları ve sözleri ile sunulan 'ağıt'lar konu olarak Anadolu'nun diğer bölgelerinde ve yörelerinde işlenen anlatımlarla aynı özelliği gösterirken ezgi tipi olarak daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin özelliğini taşıdığı gözlenmiştir. Ağıtlar ritmik yapı olarak serbest ritimli bir özellik göstermektedir. Ağıtlar genel olarak Anadolu'da 'yakımcı' adı verilen kişilerce seslendirilir. Ancak bu köyde özel yakımcılara rastlanılmamıştır. Ağıt yakma işini ölen kişinin yakınlarından sesi etkleyici kişilerin yaptığı saptanmıştır.

Köy halkının, 'Kıraç Yırı' ve 'Çöp Yırı' olarak adlandırdığı ezgi tiplerinin konusu genellikle aşk, sevgi ve ayrılık temalarıdır. Ancak ezgi tipi ritmik yapı bakımından çok az farklılıklar olsa da ağıt türüyle benzerlik göstermektedirler. Serbest ritimli bir ezgi tipi olan kıraç yırı ve çöp yırı manilerin ardarda sıralanmasıyla oluşmaktadır. Kıraç yırı ve çöp yırı bir kişinin tek başına söylemesinin yanında karşılıklı iki kişi arasında atışma şeklinde de icra edilebilmektedir.

Annelerin çocuklarını uyutmak için söylediği ninniler köy halkı tarafından 'nenni' olarak telafuz edilirken çoğu zamanda 'delori' kelimesiyle de ninni kelimesi söylenmeye çalışılır. Ninnilerin konusu genellikle çocukları sakinleştirici sözcüklerin bir araya getirilmesiyle oluşturulurken; kimi zaman annelerin içinde buldukları ruhsal durumlardan yola çıkarak farklı ve anlamlı konularla da ezgiyle bütünleştirilir. Ninnide

bahsedilen konular şunlardır: Babanın eve geç gelişinin beklenmesi; babanın veya büyük çocuklardan birinin gurbette oluşu; kaynanaya olan sitemler; annenin kendi annesi ve babasına karşı duyduğu özlem ve hasretlik gibi konulardır. Ninnilerin ezgi tipi de 'ağıt' türüne benzerlik göstermektedir.

Yörede tespit edilen uzun havalar ise Anadolu'nun her yöresinde olduğu gibi burada da müziğin içinde ayrılmaz bir türdür. Diyarbakır İli'nin genelinde hoyratlar hakim olmasına rağmen Türkmenacı Köyü'nde hemen hemen hiç hoyrat okunmamaktadır. Karşılıklı görüşme esnasında kaynak kişilerin geçmiş yıllarda köyde hoyratların okunduğunu ama günümüzde bunları okuyan kişiler bulunmadığı için bugüne kadar gelemediğinden söz edilmiştir. Zaman zaman Malatya'dan ve farklı illerden gelen âşıkların etkisinde kalan ve aynı zamanda kendi âşıklarını da yaratan köylülerin 'Malatya Arguvan' halk müziği örneklerinin etkisinde kaldığı gözlenmektedir. Köye ait iki uzun hava tespit edilmiş olup "Bende Şu Dünyaya Geldim Geleli" adlı uzun havanın Gaziantep yöresinde 'Türkmen Bozlağı' olarak adlandırılan uzun havayla hem sözel hem de ezgisel olarak birebir benzerlik içinde olduğu gözlenmiştir. Bu uzun havanın Gaziantep'li Âşıklar'ın zaman zaman köye gelişlerinde okudukları ve köy halkının belleğine yerleştiği düşünülmektedir.

'Düğün Türküleri' genellikle bölgede yaygın olduğu gözlenen ezgilerden oluşmaktadır. Bu türküler 30 yıl öncesine kadar sadece bağlamayla seslendirilirken ilerleyen yıllarda bağlamanın yerini 'davul' ve 'zurna' almıştır. Günümüzde ise davul ve zurnanın yanısıra bir orkestra halinde elektro bağlama, bateri ve klavye birlikte kullanılmaktadır. Müzik ekiplerinin köylünün kendinden olmayışı ve çevre ilçelerden gelmesi nedeniyle köyün kendi düğün müzikleri kaybolmayla yüz yüze kalmıştır.

Kına türküleri de düğün türkülerinde gözlenen ezgi tipleriyle aynı özelliği taşımaktadır. Kına yakılırken okunan ezgiler 'Kınayı Getir Aney ve Çakmak Çakmaya Geldik' adlı ezgiler Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sıkça söylenen kına türküleridir.

Gelini baba evinden alıp düğün evine götürülürken yolda söylenen 'gelin geçirme türküsü' çevre köylerden ve ilçelerden farklılık gösterir. Köy halkının 'Havaley' adını verdiği bu ezgi gelini ve ailesini aynı duygu yoğunluğunda buluşturup hüznlenmeleri sağlanmayı amaçlamaktadır.

Köyün Türkmen Alevi oluşu beraberinde ‘Tasavufi Halk Müziği’nin ve Âşık Müziğinin’ yoğunlukta yaşamasını ortaya koymuştur. Özellikle Cem Ayinleri’nde ve muhabbet ortamlarında çalınıp söylenen deyişler, dûvazlar ve semahlar köy halkının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bilhassa Bektaşî Şairleri'nin sözlerini konu alan ezgilere yer verilmektedir. Pir Mehmed, Sefil Hüseyin, Seyit Nizamoğlu, Kul Himmet, Pir Sultan Abdal, Âşık Süleymani en çok sözlerinin konu olduğu Şair ve Ozan'lardır. Karacaoğlu, Âşık Veysel ve Âşık Mahsuni Şerif yine Cem'lerde ve muhabbet ortamlarında deyişlerine yer verilen âşıklardır. Sürekli yapılan Cem'ler sayesinde Köyün kendine ait olan deyişleri, dûvaz-ı imamları ve semahları günümüze kadar gelmiştir. Cem'lerde ve muhabbet ortamlarında kullanılan başlıca eşlik sazlar yirmi yıl öncesine kadar uzun saplı bağlamayla olurken günümüzde ise gerek kullanım rahatlığı gerekse deyişlerde ve semahlarda ses tınısının daha uygun olması nedeniyle kısa saplı bağlama (çöğür bağlama) kullanılmaktadır.

Ayrıca köyün kendi içinde yetiştirdiği kendilerinden önce yaşamış halk ozanlarının ve kendi yaratmalarını okuyan ozanları da vardır. Özellikle ‘Âşık Mahturna’ benimsediği ozanların eserlerini okumasının yanısıra kendi yaratmalarını da kullanmaktadır.

Köyden derlenen ve icra edilen ezgiler dizi olarak incelendiğinde genelde Hüseyini ve Uşşak dizilerinin özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Hüseyini ve Uşşak dizilerinin yanısıra az da olsa Hicaz dizisinde eserlerin de icra edildiği tespit edilmiştir.

Türkmenacı Köyü'nde ezgilerin içinde görülen tartımlar ise 2/4, 4/4, 6/4'lük olmalarının yanısıra genellikle âşık müziğinde ve Tasavvufî Halk Müziği'nde de kullanılan 5/8, 7/8 ve 9/8'lik tartımlar da kullanılmıştır.

Yapılan bu alan araştırması sonucunda ezgi ve tartım bakımından birbirinden farklılık gösteren ve TRT Türk Halk Müziği Repertuarında ve diğer notalı yayınlarda yer almayan 2 uzun hava 1 gelin geçirme türküsü (havaley), 7 deyiş, 2 dûvaz-ı imam, 2 semah ezgileri derlenmiş olup, ayrıca ezgi tipi olarak birbirine benzerlik gösteren 1 ninni, 1 ağıt ve 1 tane de çöp yırına yer verilmiştir.

Bu yüksek lisans çalışması, Aralık 2000-Ocak 2001 tarihinde temelleri atılan alan çalışmasının sonuçlarını içermektedir. Bu tarihteki tespitlerden iki yıl öncesinde de yöreye gidilmiş ve yöredeki müzik uygulamalarına bizzat tanık olunmuştur. Söz gelimi

‘Cem erkânlarına’ katılma ve yerel icracılar ve kaynak kişilerden ‘inanç bağlamı’ ezgiler kaydedilmiştir.

Bu süreçteki gözlemlerimize dayanarak; yörede inanç bağlamı dışındaki ‘halay, türkü, oyunlu ezgiler’ v.b. gibi örneklerde günün popüler anlayışına uygun olarak değişmeler saptanmış buna karşılık ‘inanç bağlamı’ ezgilerin sıkı bir şekilde korunduğu gözlenmiştir.

Türkmenacı Köyü’nde geçmişte yaygın olup günümüzde unutulmaya yüz tutan halk ezgilerindeki bu değişimin en büyük nedeni olarak televizyon ve radyo yayınlarının etkinliği görülmektedir. Televizyon ve radyo farklı kültürlerin tanınmasını sağlarken yerel kültürlerin kaybolmasında büyük rol oynamaktadır. Yerel halkın bir araya gelip kendi yerel geleneklerini sürdürmeleri; televizyon ve radyo yayınlarının etkinliği nedeniyle azaldığı gözlenmekte; yöre halkı dinledikleri ezgilerin etkisinde kalmaktadır. Ancak Cem Evleri’nin varlığı ve Alevi-Bektaşî kültürüne sıkı sıkıya bağlılık Tasavvufî Halk Müziği’nin korunması sağlamış ve genç nesillerin de bundan faydalanması yoluna gidilmiştir.

Yukarıdaki bilgileri ışığında, Diyarbakır İli, Bismil İlçesi Türkmenacı Köyü’nün müzik unsurları konusunda ağırlıklı olarak ‘İnanç Bağlamında’ halk müziği türlerinden ‘Tasavvufî Halk Müziği’ alt türünün etkinliği gözlenmektedir. Ancak, bu konuda 14.04.1934 yılında Basri Konyar’ın yayımlamış olduğu *Diyarbakır Yıllığı* adlı kitapta; Diyarbakır’da yaşayan Alevilere yer verilmiş ve Cem Evleri’nde yapılan ibadetlerle ilgili olarak inanç bağlamının dışında bazı bilgiler aktarılmıştır. Buna göre:

“Alevilerde kaç, göç yoktur. Kadın, kız, ergen bir arada otururlar. İçki alemlerinde en güzel kadınlar sakilik ederler. Dedeler geldiği vakit hususi zikirler ve niyaz yaparlar. Güzel kadınlardan bir kaç meydan içersinde dolaşır ve oturanların hepsi 12 imam v.s. aşkına çekerek söylenen mersiye ile ah ve efkan ederler. Bu sırada kadınlardan birisi ile erkeklerden birisi dudak dudağa öpüşüp sarılırlar ki işte asıl niyaz budur.³¹” biçiminde bir görüş yer alır.

Ancak yaptığımız bu araştırma kapsamında dini törenlere bizzat katılarak gözlem yapılmış olup bu türden uygulamalara hiç rastlanılmamıştır. İbadet esnasında ‘Değişler ve Düvazlar’ okunmuş ve kadınlı erkekli ‘Semahlar’ dönülmüştür. Gelenek tamamıyla inanç bağlamında bir ritüel olarak gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, bu

³¹ Basri KONYAR, Diyarbakır il yıllığı, C.3, Diyarbakır, 1934, ss. 74-75

yüksek lisans çalışmasındaki saptamalar ile gerek yöre halk müziği unsurlarının ortaya konulması gerekse geçmişten günümüze bu alana ilişkin olarak kimi kültürel ve müzikal saptamalardaki eksik ve yanlış bazı bilgilerin de güncelleştirilmesi amaçlanmıştır.

Türk halk bilimi ve halk müziği alanlarına ilişkin her geçen gün yeni çalışmaların gerçekleştirildiği ve orijinal örneklerin ortaya konulduğu günümüzde, bu yüksek lisans çalışmasına konu olan coğrafyaya ait olası eksikliklerin, gelecekte gerçekleştirilecek alan çalışmalarıyla daha da derinlemesine sonuçlar elde edilmesi mümkündür.

EKLER

- Ek 1.** TRT Türk Halk Müziği Repertuarı'nda Yer Alan Diyarbakır Halk Ezgilerinin Listesi
- Ek 2.** Diğer Notalı Yayınlarda Yer Alan Diyarbakır Halk Ezgilerinin Listesi
- Ek 3.** Türkmenacı Köyü'nden Derlenen 'Ninni' Örneği
- Ek 4.** Türkmenacı Köyü'nden Derlenen 'Ağıt' Örneği
- Ek 5.** Türkmenacı Köyü'nden Derlenen 'Gelin Geçirme Türküsü' Örneği
- Ek 6.** Türkmenacı Köyü'nden Derlenen 'Çöp Yırıtı' ve 'Kıraç Yırıtı' Örneği
- Ek 7.** Türkmenacı Köyü'nden Derlenen 'Uzun Hava' Örnekleri
- Ek 8.** Türkmenacı Köyü'nden Derlenen 'Dûvaz İmam' Örnekleri
- Ek 9.** Türkmenacı Köyü'nden Derlenen 'Deyiş' Örnekleri
- Ek 10.** Türkmenacı Köyü'nden Derlenen 'Semah' Örnekleri

KAYNAKÇA

- AKDOĞU Onur, Türk Müziği'nde Türler Ve Biçimler, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova / İzmir, 1996
- ALTINAY F.Reyhan, Basılmamış Güz Yarıyılı Türk Halk Müziği Bilgileri Ders Notları, İzmir, 1996.
- ALTINAY F.Reyhan, Cumhuriyet Döneminde Türk Halk Müziği (Kitaplar, Makaleler, Nota Yayınları), Balçova Kaymakamlığı, İzmir, 2004. (a)
- ALTINAY F.Reyhan, Basılmamış Halk Bilimi Ders Notları, 2005.
- BEYSANOĞLU Şevket, TURHAN Salih, DÖKMETAŞ Kubilay, Diyarbakır Musiki Folkloru, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.
- BORATAV Pertev Naili, Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı, Koç Kültür Sanat ve Tanıtım Hizmetleri, İstanbul, 2003.
- Diyarbakır Valiliği, 2000'e 5 Kala Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Basın Müdürlüğü, Diyarbakır, 1995.
- EKİCİ M.etin, Türk Halk Bilgisi Derleme ve İncelemeYöntemleri, Geleneksel Yayınları, Ankara, 2004.
- KONYAR Basri, Diyarbakır il yıllığı, C.3, Diyarbakır, 1934.
- ÖRNEK Sedat Veyis, Türk Halk Bilimi, Ankara, 1977.
- ÖZGÜL Mustafa, TURHAN Salih, DÖKMETAŞ Kubilay, Notalarıyla Uzun Havalarımız, Ankara, 1996.
- SAY Ahmet, Müzik Ansiklopedisi, Say Yayınları, C 1, Ankara, 1985.
- SAY Ahmet, Müzik Ansiklopedisi, Say Yayınları, C 3, Ankara, 1985.
- TAŞĞIN Ahmet, "Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 2003. (a)
- TAŞĞIN Ahmet, Yeni Ocağın Piri Kim? Diyarbakır Türkmen-Alevilerinde Alevi Kurumlarının İşlevi, Kitap yayınevi, İstanbul, 2004.
- THM Repertuarı, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Başkanlığı, Ankara, Mart 2000.
- UÇAN Ali, Müzik Eğitimi (Temel Kavramlar, İlkeler, Yaklaşımlar), Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara, 1994
- YALTIRIK Hüseyin, Tasavvufî Türk Halk Müziği (İlahiler, Nefesler, Tatyalar, Değişler, Semahlar), TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.